

Život i djelo - akademik prof. dr. Avdo Sućeska

Enes Pelidija

Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu

Sažetak

Među najznačajnije osmaniste Bosne i Hercegovine u XX st., nezaobilazno je ime akademika prof. dr. Avde Sućeske. Tokom višedecenijske naučne djelatnosti brojnim radovima ostavio je dubok i nezaobilazan trag u izučavanju osmanskog perioda ne samo Bosne i Hercegovine, nego i šire regije. Za pojedina pitanja i određene osmanske institucije kao što su ajani i ajanluk sigurno je jedan od najcjenjenijih naučnika u svijetu. Težište njegovog rada bilo je na istraživanju državno-pravnog položaja Bosne i Hercegovine u osmanskom periodu. Od 173 profesorove bibliografske jedinice najviše ih se odnosi na ova pitanja. Profesorova studija o ajanima i ajanluku je jedna od najcjenjenijih za ovo pitanje u svijetu. Poseban doprinos akademika Sućeske su njegovi radovi koji se odnose na položaj muslimanskog stanovništva u Bosanskom ejaletu, te njihova borba za bolje socijalno mjesto u društvu. Po prvi put ne samo bosanskohercegovačka, nego i šira tadašnja južnoslavenska naučna javnost bila je upoznata sa borbom Bošnjaka protiv lokalne i pokrajinske vlasti u cilju uklanjanja brojnih nezakonitosti. Ljudi sa ovog prostora su prije svega Bosnu i Hercegovinu doživljavali kao svoju istinsku domovinu i borili se za nju. O tome i mnogim radovima do profesorovog naučnog pristupa i pisanja se nedovoljno znalo. Cijelim svojim naučnim radom bio je i ostao historičar osmanskog perioda. Vjerovatno da je u svemu tome imao uticaj i životni put akademika prof. dr. Avde Sućeske.

Ključne riječi: Avdo Sućeska, Bosna i Hercegovina, Bošnjaci, ajani, ajanluk, osmanska država, borbe, ustanak, socijalni položaj.

Tokom XX st., bosanskohercegovačka osmanistika i orijentalistika imala je vodeću ulogu na prostorima ex Jugoslavije i šire regije. Za takav uspjeh mogla je zahvaliti prije generacijama naučnika koji su se bavili orijentalno-islamskom kulturom i civilizacijom. Posebno su veliki uspjeh postigli u proučavanju višestoljetnog Osmanskog carstva u svim segmentima njegovog postojanja. Najveću zaslugu za takvo stanje zaslužno je više orijentalista i osmanista. Među njima se svojim djelima ističu: Safvet-beg Bašagić, Ćiro Truhelka, Vladislav Skarić, Hamdija Kreševljaković, Branislav Đurđev, Nedim Filipović, Hazim Šabanović, Adem Handžić, Avdo Sućeska, Hivzija Hasandedić, Ahmed S. Aličić, te mnogi drugi.

Njihova naučna djela predstavljaju primjer stručne i naučne objektivnosti. Svojim studijama i člancima napravili su veliki pomak ne samo na prostorima Bosne i Hercegovine, nego i šire regije. Za pojedina pitanja i određene vremenske periode svojim djelom su jedinstveni i u svijetu. Među njima, istaknuto mjesto ima i akademik prof. dr. Avdo Sućeska.

I. Biografija

a) Osnovni biografski podaci

Akademik prof. dr. Avdo Sućeska rođen je 05. 05. 1927. godine u Jasenici kod Rogatice. Poslije osnovnog i završenih sedam od osam razreda Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu, srednjoškolsko obrazovanje završava kao maturant gimnazije.¹ Poslije maturiranja, dalje školovanje nastavlja kao prva generacija studenata Pravnog fakulteta školske 1946/7.

¹ *Orijentalni institut u Sarajevu 1950–2000.*, Sarajevo, 2000. god., str. 125; *Ko je ko u Bošnjaka*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2000. god., str. 370; Mustafa Imamović, *In memoriam Akademik prof. dr. Avdo Sućeska, Ljudska prava*, Revija za ljudska prava, godina 2, br. 3–4, Sarajevo, 2001. god., str. 137; Enes Pelidija, *In memoriam Akademik prof. dr. Avdo Sućeska (1927–2001.)*, *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu*, br. 31, Sarajevo, 2002. god., str. 317/18.

godine. Sa visokim ocjenama u redovnom roku položio je sve ispite. Od 25 diplomiranih pravnika prve generacije, profesor Sućeska bio je prvi Bošnjak u ovoj generaciji koji je diplomirao na Pravnom fakultetu u Sarajevu 1950. godine.²

Zbog iskazanog znanja i interesa za nauku još u toku studiranja, neposredno poslije diplomiranja, biran je za asistenta na Katedri istorije države i prava naroda Jugoslavije. U narednim godinama javlja se sa svojim člancima, priložima i osvrtima u više naučnih i stručnih publikacija. Istovremeno intenzivno radi na prikupljanju arhivske građe i pisanju doktorske disertacije pod naslovom *Ajani – prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*. Doktorat je napisao i sa uspjehom odbranio pod mentorstvom akademika Mehmeda Begovića na Pravnom fakultetu u Beogradu 1959. godine. Iste godine je biran u zvanje docenta. Školske 1962/63. godine boravi u Münchenu na specijalizaciji u Institutu za historiju i kulturu Bliskog istoka i turkologiju kod profesora–osmanista Franza Babingera i Hansa Joachima Kisslinga. Godine 1964. biran je u zvanje vanrednog, a 1969. i redovnog profesora za predmet *Istorija države i prava naroda Jugoslavije*. Svoje nastavničke obaveze na Pravnom fakultetu obavlja do odlaska u penziju 1990. godine.³ Osim nastave na Pravnom fakultetu u Sarajevu, profesor Sućeska je držao predavanja iz navedenog predmeta i na Pravnim fakultetima u Banja Luci i Tuzli.

b) Poslovi na rukovodećim mjestima, te društvena i naučna priznanja

Osim držanja nastave, prof. dr. Avdo Sućeska je od 1969. do 1974. godine bio i na dužnosti direktora Orijentalnog instituta. Na rukovodeće mjesto ove ugledne naučne ustanove dolazi poslije akademika Branislava Đurđeva i akademika Nedima Filipovića. Bilo je to veliko priznanje za tada relativno mladog profesora Sućesku. I prije nego je imenovan za direktora Orijentalnog instituta, pa sve do odlaska sa ovog svijeta, često je svojim prijateljima i poznanicima govorio za

² 30 godina Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1976/77. god., str. 17.

³ Iz referata Odjeljenju društvenih nauka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine kojeg su napisali akademik Radovan Samardžić i akademik Enver Redžić bez navođenja datuma. Kopija ovog referata kojeg sam dobio od prof. dr. Avde Sućeske je u mojoj privatnoj arhivi. *Orijentalni institut*, str. 125.

Orijentalni institut u Sarajevu da: *Ova zemlja može biti ponosna što se na njenom tlu pojavila i u velikoj mjeri razvila jedna ovakva naučna institucija, koja, bez sumnje, ima svoje ugledno mjesto, ne samo u našoj zemlji već i u naučnim krugovima u svijetu.*⁴ Također je svima koji su se interesirali za Orijentalni institut u Sarajevu govorio da je: *Orijentalni institut u vrijeme svoga osnivanja zamišljen kao nadnacionalna i izvanpolitička institucija i kao takva treba da ostane.*⁵

Cijeneci značaj Orijentalnog instituta kao jedinstvene naučne institucije ne samo u Bosni i Hercegovini, nego i na širem prostoru ex Jugoslavije u kome se od samog osnivanja stručno i sistematski prikupljala, obrađivala i interpretirala arhivska građa na arapskom, osmansko-turskom i perzijskom jeziku i gdje se izučava opća i kulturna historija osmanskog perioda Bosne i Hercegovine, kao direktor prof. dr. Sućeska nastavlja naučnu politiku svojih prethodnika da saradnici Instituta rade na obradi i publikovanju orijentalnih izvora za historiju naroda Bosne i Hercegovine i njihovu kulturnu baštinu. Pored postojećeg naučnog i stručnog kadra, prof. dr. Sućeska je u svom mandatu insistirao i na što većem prijemu mlađih orijentalista i osmanista. U to vrijeme raniji direktori akademici Đurđev i Filipović bili su u stalnom radnom odnosu na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, a u međuvremenu je umro i dr. Hazim Šabanović. Time je ova institucija ostala bez svojih najuglednijih naučnih radnika. Zato je sa postojećim kadrom profesor Sućeska želio da angažira više mladih naučnika. Oni će u narednom periodu zauzeti mjesto svojih cijenjenih prethodnika i time održati ugled ove institucije. Kako se u to vrijeme Orijentalni institut nalazio u dijelu Zemaljskog muzeja, uložio je veliki trud da Institut dobije adekvatniji smještaj. Do toga je došlo neposredno poslije odlaska profesora Sućeske sa mjesta direktora Orijentalnog instituta i njegova zasluga u tome je nezaobilažna. I u narednom periodu prof. dr. Avdo Sućeska je u svojstvu člana Redakcije *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Naučnog vijeća, u komisijama za doktorske disertacije i magistarske radove, kao i izbore naučnih i stručnih saradnika bio svakodnevno angažiran za unapređenje ove institucije.⁶

⁴ Behija Zlatar, „Akademik Avdo Sućeska kao direktor Orijentalnog instituta u Sarajevu“, *Pregled*, časopis za društvena pitanja, br. 3, Sarajevo, septembar/decembar 2011. godine, str. 291.

⁵ Isto, str. 291.

⁶ Isto, str. 289–291.

Kao direktor Orijentalnog instituta, profesor Sućeska bio je odgovorni urednik časopisa *Prilozi za orijentalnu filologiju*. Pred njim je bio jedan od osnovnih zadataka da nadoknadi vrijeme kada ovaj časopis nije štampan od 1965. do 1969. godine. Zato je u svom mandatu nastojao da nadoknadi propuštene brojeve i da časopis nastavi sa svojim godišnjim izlaskom.⁷ I na ovaj način je pokazao svu ozbiljnost u naučnom radu kako pojedinaca, tako i kolektiva.

Takođe je nastojao da naučnoj javnosti u što većem broju budu dostupni osmanski defteri. U vrijeme dok je obavljao dužnost direktora, Orijentalni institut objavio je jedan izuzetno važan osmanski popisni defter koji je nastao neposredno poslije osmanskog zauzimanja u oblasti Brankovića. U njemu se nalaze precizni podaci o naseljima, stanovništvu i privredi na navedenom prostoru. Defter je objavljen u seriji *Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia* pod naslovom: *Oblast Brankovića. Opširni katastarski popis iz 1455. godine*. Preveli su ga i za štampu priredili u dva toma:

Hamid Hadžibegić, Adem Handžić i Ešref Kovačević. Glavni urednik bio je Hazim Šabanović, a odgovorni urednik Avdo Sućeska. Tomus tertius, Serija II, Defteri, knjiga 2, sv. 1, Sarajevo 1972., XXIII + 378 + 1 map. i *Oblast Brankovića, Opširni katastarski popis iz 1455. godine*. Priredili: Hamid Hadžibegić, Adem Handžić i Ešref Kovačević. Glavni urednik: Hazim Šabanović. Odgovorni urednik: Avdo Sućeska. Tomus tertius. Serija II, Defteri, knjiga 2, sv. 2, Sarajevo 1972., XVI + 1 map + 324.

Kada je 17. maja 1992. godine od agresorskih granata zapaljena zgrada u kojoj se nalazio Orijentalni institut u Sarajevu i kada su u vatrenoj stihiji izgorjeli svi njegovi fondovi, biblioteka i cjelokupna imovina, akademik Avdo Sućeska je to doživio kao ličnu tragediju. Zato je narednih godina do smrti nastojao da u svakoj situaciji pomogne ovu instituciju.

Isto tako veoma uspješno je obavljao i dužnost dekana Pravnog fakulteta u Sarajevu. U tom zvanju bio je od 1984. do 1986. godine.⁸ Ovo povjerenje da se nađe na čelu Pravnog fakulteta u Sarajevu nije bilo slučajno. Cijeli četrdesetogodišnji radni život u kontinuitetu profesor

⁷ *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. XIV–XV/1964–65, Sarajevo, 1969. god.; br. XVI–XVII/1966–67, Sarajevo, 1970. god.; br. XVIII–XIX/1968–69, Sarajevo, 1973. god.; br. XX–XXI/1970–71, Sarajevo 1974. god.

⁸ *Pravni fakultet u Sarajevu 1946/47 – 1986/87*, Sarajevo, 1987. god., str. 50.

je proveo u ovoj naučnoj ustanovi. *Formiranje nacionalne historije države i prava kao nastavne i naučne discipline Pravnog fakulteta u Sarajevu, i općenito u BiH, u velikoj mjeri djelo je dr. Avde Sućeske.*⁹

Zbog velikog doprinosa u nauci i ugleda kojeg je uživao u naučnim krugovima i široj intelektualnoj zajednici, predložen je od strane akademika Radovana Samardžića i Envera Redžića i 03. 03. 1987. godine biran za dopisnog člana Akademije nauka i umjetnosti. U datom prijedlogu navedeni akademici su između ostalog napisali: *Dr. Avdo Sućeska jedan je od najistaknutijih ne samo jugoslovenskih, nego i svetskih poznavalaca društvene, pravne i političke istorije jugoistočne Evrope za vreme turske vlasti. Dr. Avdo Sućeska posebno je uticao na razvitak orijentalnih studija i historiografije jugoslovenskih naroda pod turskom vlašću. To se u najvećoj meri odnosi na unutrašnju istoriju jugoslovenskih zemalja, pre svega Bosne i Hercegovine, i na sistem turske uprave, poreskog sistema i vojnog uređenja.*¹⁰

U narednim godinama akademik Sućeska s istim intenzitetom nastavlja naučnu djelatnost. Penzionisan je 1990. godine, međutim, i dalje je aktivan u naučnom radu. Zato je od kolega 1995. godine predložen i biran u redovnog člana ANUBiH. U obrazloženju za ovaj izbor, između ostalog, pisci referata akademik Enver Redžić i akademik Arif Tanović pišu: *Pod uslovima rata, najsvirepijeg kojeg je poznavala naša zemlja, Sućeska je dokazivao vjernost pozivu naučnika organizovanjem naučnih skupova, istupanjem u javnosti sa referatima, osvjetljavanjem naučno otvorenih problema iz istorije BiH, pisanjem novih studija iz zadate tematike, učešćem u programima okruglih stolova i simpozijuma potvrđujući da nasilje, ma kako okrutno, ne može ugušiti stvaralačku misao.*¹¹ Tokom rata i sve do smrti akademik Avdo Sućeska bio je sekretar Odjeljenja Društvenih nauka ANUBiH. Isto tako je od 1999. godine bio i član Predsjedništva ANUBiH. Također je bio član Odbora za historiju pri ANUBiH.¹²

Osim naučne djelatnosti, profesor Sućeka je pokazivao posebnu odgovornost prema jednom broju mlađih saradnika. Prema njima se odnosio prijateljski, ali i kao profesor. *U njima je vidio buduće vodeće*

⁹ M. Imamović, *Akademik prof. dr. Avdo Sućeska*, str. 137.

¹⁰ Kopija ovog referata nalazi se u autorovom privatnom arhivu.

¹¹ Isto.

¹² www.anubih.ba Avdo Sućeska, Osvrt akademika Envera Redžića na životni i naučni put akademika Avde Sućeske, str. 130.

ličnosti naše historijske nauke, kojima je nesebično prenosio sva svoja znanja, kontakte i neophodne informacije.¹³

Zbog velikih zasluga koje je imao u svojstvu univerzitetskog profesora i uglednog naučnog radnika, akademik prof. dr. Avdo Sućeska je dobio i značajna društvena priznanja. Između ostalog dobitnik je Šestoaprilske nagrade grada Sarajeva, Dvadesetsedmojulske nagrade, Orden rada sa crvenom zastavom, te počasnog građanina Poljica i brojnih drugih javnih i društvenih priznanja.¹⁴

Ovaj svijet napustio je 21. 12. 2001. godine. Njegovi zemni ostaci ukopani su 24. 12. 2001. godine na Gradskom groblju Bare u Sarajevu. Odlaskom akademika prof. dr. Avde Sućeske polahko ali neumitno otišla je upravo skoro cijela starija generacija osmanista XX st., Bosne i Hercegovine koja je stekla najveća priznanja i poštovanje u regiji i svijetu.

c) Poklon biblioteka profesora Sućeske BZK „Preporod“

U toku svog višedecenijskog rada prof. dr. Avdo Sućeska je sakupio veliki broj arhivske građe. Na prvom mjestu su dokumenti, kopije i prevodi dokumenata osmanske provenijencije. Također je posjedovao veliki broj stručnih i naučnih knjiga. Želeći pomoći istraživačkim projektima koje su započeli članovi i saradnici BZK „Preporod“ 1993/1994. godine poklonio im je svoju privatnu biblioteku. Knjige ove zadužbine sada se nalaze u Biblioteci Instituta za bošnjačke studije BZK „Preporod“. *Jedini uvjet ovog donatora bio je da se njegove knjige vode kao poseban fond i da se koriste isključivo u čitaonici.*¹⁵

Poštujući profesorovu oporuku, knjige su upisane u poseban fond, uvrštene u abecedni i stručni katalog, te unesene u kompjutersku bazu biblioteke. Najvredniji dio biblioteke su knjige, zbornici, separati, enciklopedije, časopisi i arhivski materijal. Sve navedeno je pojedinačno ispečatirano uz navođenje *Biblioteka akademika prof. dr. Avdo Sućeska*. Ova

¹³ Dr. Mustafa Imamović, „Klasnost i nacionalnost u historiografskom djelu Avde Sućeske“, *Pregled, časopis za društvena pitanja*, br. 3, Sarajevo, septembar/decembar 2011. god., str. 265; M. Imamović, *Akademik prof. dr. Avdo Sućeska*, str. 137.

¹⁴ *Ko je ko u Bošnjaka*, str. 370.

¹⁵ *Stručni katalog poklonjenih knjiga akademika prof. dr. Avde Sućeske Biblioteci Instituta za bošnjačke studije BZK „Preporod“*, Knjige obradila i katalog pripremila Isma Kamberović, Sarajevo, 2006. god., str. 9.

biblioteka je katalogizirana i smještena po UDK sistemu u zatvorene ormare. Sve skupa u inventarskoj knjizi ima 2.142 bibliografske jedinice.¹⁶ Petogodišnjicu profesorove smrti BZK „Preporod“ i Pravni fakultet u Sarajevu obilježili su objavljivanjem *Stručnog kataloga poklonjenih knjiga akademika prof. dr. Avde Sućeske Biblioteci Instituta za bošnjačke studije BZK „Preporod“*. U publikovanom katalogu je navedeno 1.746 bibliografskih jedinica. Do razlike između navedenog broja od 2.142 i 1.746 došlo je usljed duplikata nekih knjiga i drugih vrsta izdanja, te separata.¹⁷

Osim na bosanskom, dio poklonjenih knjiga pisan je i na jezicima drugih južnoslavenskih naroda, kao i na stranim jezicima: njemačkom, turskom, ruskom, bugarskom, francuskom i engleskom. Skoro u cijelosti knjige se odnose na historiju osmanskog perioda. Međutim, jedan manji dio odnosi se općenito na pravo i islamistiku. Posebna vrijednost Biblioteke je što posjeduje određeni broj knjiga koje su pravi rariteti i ne mogu se kupiti ne samo u Bosni i Hercegovini, nego i široj regiji.¹⁸ Biblioteka akademika Sućeske ima i arhivski fond. Osnovni dio ovog fonda čine kopije prijevoda na bosanski jezik osmansko-turskih deftera kao što su: *mühimme*-defteri, *maliye*-defteri, *ahkyamuš*-şikayet-defteri i *mufassal*-defteri. Svi oni se odnose na Bosanski ejalet koji je obuhvatao prostore cijele Bosne i Hercegovine, prostore nekadašnjeg Novopazarskog sandžaka, te dijelove susjedne Srbije, Crne Gore i Hrvatske.

Tako je jedna lijepa profesorova namjera na najbolji i najstručniji način postala pristupačna širem naučnom i intelektualnom krugu korisnika. Time je *Biblioteka akademika prof. dr. Avde Sućeske*, kao poseban fond Biblioteke Instituta za bošnjačke studije BZK „Preporod“ ispunila svoju plemenitu namjeru.

II. Stvaralački opus

a) Općenito o profesorovim naučnim radovima

Već duže vremena naučni opus akademika Avde Sućeske bio je predmet interesovanja šire naučne javnosti. U povodu profesorove

¹⁶ Isma Kamberović, „Biblioteka akademika Avde Sućeske“, *Pregled*, časopis za društvena pitanja, br. 3, Sarajevo, septembar/decembar 2011. god., str. 293.

¹⁷ *Stručni katalog*, str. 9.

¹⁸ I. Kamberović, *Biblioteka*, str. 294.

sedamdesete godine života Emina Stanek uradila je *Bibliografiju radova akademika Avde Sućeske*. Tom prilikom navela je 120 bibliografskih jedinica koje su obuhvatile profesorove radove objavljene do 1997. godine.¹⁹ Do sada ova bibliografija je znatno veća. Broji 173 bibliografske jedinice. Novi broj od 53 bibliografske jedinice dopunjen je sa radovima koje je profesor Sućeska objavio u više naučnih i stručnih publikacija od 1997. do 2006. godine. To znači da su objavljeni i oni radovi koji su publikovani poslije autorove smrti, te dopunjena sa 41 bibliografskom jedinicom koje nisu uvrštene u ranije objavljenoj bibliografiji. Gledajući u cjelini od 173 bibliografske jedinice navode se: četiri samostalne knjige, 122 stručna i naučna članka, 16 prikaza, tri nekrologa, tri enciklopedijske natuknice, a ostalo su osvrti i diskusije o različitim temama. Od 122 stručna i naučna rada 96 je objavljeno na bosanskom, 13 radova je na njemačkom, šest na turskom, četiri na engleskom, te po jedan na makedonskom, češkom i francuskom jeziku. Osim objavljenih radova, profesor Sućeska učestvovao je sa referatima na više Kongresa, naučnih skupova i okruglih stolova.²⁰ Zbog toga je za života s pravom ubrajan među najbolje poznavaoce društvene, pravne i političke historije zemalja jugoistočne Evrope u vrijeme osmanske vladavine.

Još od asistentskih dana sa prvim radovima, akademik Sućeska imao je jasan plan naučnog rada. Težište njegovog interesovanja bilo je proučavanje državno-pravnog razvitka Bosne osmanskog perioda. Na to je vjerovatno uticao i boravak u Münchenu na Institutu za historiju i kulturu Bliskog istoka i turkologiju. Profesori Franz Babinger i Hans Joachim Kissling su u velikoj mjeri uticali u naučno-osmanističkom formiranju i razvoju akademika Sućeske. *U tom pogledu i studijski boravci u Beču, Carigradu i Ankari, kao i u našim arhivskim centrima koristili su mu u proučavanju događaja i procesa koji su ga naučno privlačili. Osmanistice se predao cijelim kapacitetom da bi u njenom razvoju zauzeo jedno od vodećih mjesta.*²¹ I dok su njegove starije kolege akademici Branislav Đurđev i Nedim Filipović, te dr. Hazim Šabanović bili više okrenuti ranijim

¹⁹ Emina Stanek, „Bibliografija radova akademika Avde Sućeske - u povodu sedamdeset godina života“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 46, Sarajevo, 1997. god., str. 175–185.

²⁰ I. Kamberović, Biblioteka, str. 295; Ista, „Bibliografija radova prof. dr. Avde Sućeske“, *Stručni katalog*, str. 345–364.

²¹ www.anubih.ba. Osvrt akademika Envera Redžića na životni i naučni put akademika Avde Sućeske, str. 128.

stoljećima, dotle je uže područje akademika Sućeske bilo Bosna i Hercegovina u XVII, XVIII i prvoj polovini XIX st.

Proučavajući u brojnim arhivima i bibliotekama Sarajeva, Istanbula, Ankare, Beča, Minhena, Dubrovnika i drugih mjesta brojne i raznovrsne dokumente, prije svega osmanske provenijencije, te u granicama tadašnjih mogućnosti i zapadne izvore pisane na njemačkom, talijanskom i latinskom jeziku, kao i ćirilčke dokumente, pažnju usmjerava u pisanju o osmansko-islamskim institucijama i osmanskom periodu Bosne i Hercegovine, preciznije Bosanskog ejaleta. *Sućeska je tokom godina svog plodnog naučnog rada napisao i objavio brojne studije, članke i rasprave o različitim pravnim i političkim pitanjima historije Bosne i okolnih zemalja osmanskog vremena. Posebno se bavio pitanjima ustroja, evolucije i pravnog regulisanja agrarnih u prvom redu čiflučkih odnosa i poreskim sistemom, te njihovim ekonomskim, demografskim i političkim posljedicama. U više radova na ovu temu ... je išao induktivnom metodom, od pojedinačnih ka općim činjenicama i zaključcima.*²²

Posebna vrijednost više radova akademika Sućeske je pisanje o društvenim odnosima i razbijanjem nekih teza koje su nekritički bile općeprihvaćene ne samo na južnoslavenskim, nego i prostorima zemalja jugoistočne Evrope. Prije svega to se odnosi na dugo uvriježeno mišljenje da je muslimansko stanovništvo na ovim prostorima u cijelosti pripadalo vladajućem društvenom sloju, a svi nemuslimani (pravoslavni, katolici i Jevreji) da su bili raja. *Avdo Sućeska je svojim spisima argumentovano razbio taj mit kao osnov srpske nacionalističke hegemonizacije u zvaničnoj historiografiji. Iz njegovih istraživačkih studija snažno je izronila ogromna bosanskomuslimanska seljačka masa, kao osnov i stalno vrelo bošnjačkog naroda, odnosno nacije.*²³

Proučavajući osmanski period, kao pravnik po struci i osmanista po vokaciji, neminovno se bavio i šerijatskim pravom. To se vidi i u profesorovim knjigama i radovima. Kako je pravni sistem Osmanskog carstva bio zasnovan na *šerijatu* i *kanunu* (svetovno zakonodavstvo), to je pišući studije i članke na temu o društveno-ekonomskim i političkim pitanjima, autor *obrađivao one institucije šerijatskog prava koji su najuže vezani za spomenutu sferu. Takvi su bili instituti: raja* (zavisno stanovništvo

²² M. Imamović, *Klasnost i nacionalnost*, str. 266, 267.

²³ Isto, str. 267.

osmanske države), *kefilema* (uzajamno jamčenje stanovnika jednog lokaliteta u pogledu zakonitog ponašanja), *muafijet* (oslobođenje od poreza), *porezi*, *vakufi* i *vakufski krediti*, *krivično pravo u osmanskom periodu uključujući šerijatsku i kanunsku komponentu*. Posebnu pažnju u člancima posvetio je sudstvu i *kadijama*. Zato se na tim mjestima pozivao na *sidžile* (sudske protokole) u kojima su se precizno *upisivali svi detalji sporova koji su presuđivali uključujući imena stranaka, predmet spora, presudu i svjedoke...* Na taj način *sidžili šerijatskih sudova predstavljaju prvorazredni historijski izvor ne samo za važeće pravo (pravo u akciji) nego i za političku, ekonomsku i kulturnu historiju određene zemlje ili grada.*²⁴

Za razliku od nekih osmanista čiji se stvaralački rad može podijeliti u više radnih faza, kod profesora Sućeske je tokom cijelog stvaralačkog rada trajao jedan ustaljeni kontinuitet, bez subjektivnog ili objektivnog prekida. Historičar po vokaciji, akribični istraživač odabranih tema, u brojnim radovima koje je napisao, posebno se ističu oni članci koji se odnose na lokalnu upravu osmanskog perioda Bosne i Hercegovine, o ustanovi malikane, o odžakluk–timarima, o pojavi i širenju islama, o čiflucima i čiflučkom sistemu, o socijalno-političkim pokretima i bunama muslimanskog stanovništva, o agrarnim odnosima i migracijama i o pojavi Jevreja u osmanskoj Bosni, te njihovom socijalnom položaju. Neophodno je kazati da se do pojave originalnih naučno-istraživačkih radova prof. dr. Avde Sućeske društvena struktura osmanske Bosne svodila na njenu konfesionalnu komponentu i podjelu. Upravo radovi Avde Sućeske su razbili taj mit. *Iz njegovih istraživačkih studija snažno je izronila ogromna bosanskomuslimanska seljačka masa, kao osnov i stalno vrelo bošnjačkog naroda, odnosno nacije.*²⁵ Gledajući sa ove vremenske distance na cjelokupni stvaralački opus akademika Sućeske, možemo konstatirati da se *kao rijetko ko prije njega, stručno i kvalificirano, bavio državnom pravnom historijom Osmanskog carstva i posljednjim stoljećima njegove vladavine na Balkanu i državno-pravnim elementima u prošlosti južnoslavenskih naroda pod turskom vlašću.*²⁶

²⁴ Prof. dr. Fikret Karčić, „Šerijatsko pravo u djelu prof. dr. Avde Sućeske“, *Pregled*, časopis za društvena pitanja, br. 3, Sarajevo, septembar/decembar 2011. god., str. 269, 270.

²⁵ M. Imamović, *Klasnost i nacionalnost*, str. 267.

²⁶ Isto, str. 268.

U posljednje dvije decenije života i rada, profesor Sućeska je pojedinim svojim kolegama sve više savjetovao da napuste neke do tada uobičajene termine koji nemaju uporišta u nauci, ali su preuzeti iz romana pojedinih književnika ili su bili uobičajeni u mitskim predanjima. Umjesto tih u historijskoj nauci osmanskog perioda nametnutih mitoloških termina, vraćao je izvorne nazive, kao što su Osmanlije, Osmansko carstvo, osmanska država, devširma i slično. To su izvorni nazivi koji se u svim ozbiljnim naučnim radovima osmanista na Istoku i Zapadu koriste. Tako je i na ovaj način profesor Sućeska bio jedan od pionira znanstvene korekcije koja je vremenom prihvaćena i na prostorima ex Jugoslavije. I ovo je jedan od doprinosa osmanistici Bosne i Hercegovine i regiona. Radi boljeg uvida, svi profesorovi radovi mogu se svrstati u više podnaslova. Prije svega to su profesorove studije.

b) Knjige

U toku višedecenijaskog naučnog rada, akademik prof. dr. Avdo Sućeska objavio je četiri knjige. To su: 1. *Ajani, prilog izučavanju organizacije lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Djela, Knjiga XXII, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 14, Sarajevo, 1965. godine, str. 278; 2. *Istorija države i prava naroda SFRJ*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 1964. godine, str. 304, 1966, 1969, 1971, 1974, 1978, 1981, 1985, 1987, 1988. (ukupno 10 izdanja) i pod naslovom *Istorija države i prava naroda Jugoslavije*, I. P. „Svjetlost“, Sarajevo, 1991. godine; 3. *Bošnjaci u Osmanskoj državi*, Vijeće Kongresa bosanskomuslimanskih intelektualaca, Biblioteka Arabeska, knj. 4, Sarajevo 1995. godine, str. 60; 4. *Državno pravni razvitak Bosne i Hercegovine: izbor tekstova*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 1995. godine, str. 160, drugo izdanje Sarajevo, 1997. godine.

I. *Ajani, prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Sarajevo 1965. godine je naslov prve profesorove objavljene knjige. Napisana je i odbranjena kao doktorska disertacija na Pravnom fakultetu u Beogradu 1959. godine pod naslovom *Ajani: prilog izučavanju organizacije lokalne uprave u Turskoj državi u XVIII i početkom XIX vijeka sa naročitim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*. Do objave ove knjige pitanjem o osmanskoj lokalnoj upravi interesovalo se i pisalo više historičara. Prije svega tu su radovi Hamdije Kreševljakovića, Hazima Šabanovića, Konstantina Bastajića i drugih. No, tek je sa ovom studijom

dat sveobuhvatni pregled osmanske lokalne uprave. Prije nego je počeo pisati doktorsku disertaciju, profesor Sućeska je boravio u arhivima Istanbula, Beča, Sarajeva, Fojnice, Kreševa, Skoplja, Dubrovnika, Zadra, Zagreba, Splita i Makarske. U njima je prikupio bogatu arhivsku građu, a u bibliotekama navedenih i drugih mjesta stručnu literaturu. Tek poslije toga je pristupio pisanju doktorata i publikovanju knjige. Knjiga je podijeljena u dva dijela: prvi dio je naslovljen *Pojava i mjesto ajana u društveno-političkom sistemu Osmanske carevine (13–163)*. Sa više podnaslova u ovom dijelu daje opći pregled na teritoriji cijele osmanske države, posebno o ajanima i ajanluku. U drugom dijelu pod naslovom *Specifičnosti ajanluka u Bosni* isključivo piše o instituciji ajanluka i ajana na teritoriji Bosanskog ejaleta (165–222). Na kraju knjige je opširniji Zaključak na bosanskom i njemačkom jeziku (222–254), Izvori i literatura, te Skraćenice (255–265).

Po mišljenju akademika Sućeske, institucija ajanluka predstavlja veoma interesantan historijsko-pravni fenomen. Istražujući ovu temu, došao je do zaključka da je institucija ajanluka bila nepoznata u ranijoj državno-pravnoj praksi muslimanskih zemalja, kao i u prvim stoljećima osmanske države.²⁷ Po mišljenju autora, ajanluk predstavlja *samoniklu osmansku državno-pravnu ustanovu, koja je organski izrasla iz osnova kvantitativnog i kvalitativnog narastanja određenih vrsta državnih poslova, koji su u posebnim unutrašnjim društveno-političkim uslovima i spoljopolitičkim teškoćama počev od druge polovine XVII stoljeća počeli da se obavljaju uz pomoć i putem vilajetskih ajana*. Dalje naglašava da je ovaj proces završen tokom prve polovine XVIII st.²⁸ Vrlo precizno piše i o nadležnosti ajana. Po profesorovom mišljenju *ajanluk predstavlja određen skup dužnosti i prava, koji se mogu označiti jednim terminom: ajanska funkcija (ayanlık)*.²⁹

Ustanova ajanluka dobila je izrazite oblike na teritoriji tadašnjeg Bosanskog ejaleta. To je posebno došlo do punog izražaja u XVIII st. Bilo je to stoljeće brojnih događanja, od kojih su neki bili prelomni za ovu

²⁷ Enes Durmišević, „Ajani i lokalna uprava u Osmanskom carstvu u djelu prof. Avde Sućeske“, *Prilozi*, časopis za društvena pitanja, br. 3, Sarajevo, septembar/decembar 2011. god., str. 275.

²⁸ Avdo Sućeska, *Ajani, prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Djela, Knjiga XXII, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, Knjiga 14, Sarajevo, 1965. god., str. 92, 94.

²⁹ Isto, str. 93.

pokrajinu i njeno stanovništvo. Na lokalnom nivou dužnost ajana vršile su prije svega ugledne i u narodu po svom ličnom poštenju uvažene ličnosti. U krug vilajetskih ajana ulazili su svi istaknutiji funkcioneri vojnih organizacija i upravne vlasti u pokrajinama. *U širi krug vilajetskih ajana spadali su svi istaknutiji predstavnici povlašćenih slojeva osmanskog društva u provincijama.*³⁰ Lokalni sudija (*kadija*) u osmanskoj državi je nadomještao nedostatak mjesnog organa opće vlasti. *Tako je kadija, pored uobičajenih poslova presuđivanja po šerijatu i kanunu, vršio i druge poslove pod kontrolom tržišta do nadgledanja opće mobilizacije.* Zato je u toku arhivskog istraživanja i kasnijeg pisanja, profesor Sućeska koristio brojne kadijske *sidžille* – sudske protokole iz sidžila Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu i Državnog arhiva Makedonije u Skoplju.³¹

O knjizi *Ajani* svoje mišljenje dali su brojni istaknuti historičari. Po mišljenju akademika Envera Redžića ovo djelo spada u sam vrh savremene historiografije gdje se ogleda i potvrđuje *uspon saglasno svjetskim naučnim kriterijima.*³² Sličnog mišljenja su i drugi osmanisti. *Monografija „Ajani“ ulazi u najuži izbor onih velikih dela savremene jugoslovenske istoriografije koja su obeležila njen uspon ka međunarodnim merilima i visinama.*³³ Sa ovim djelom i kasnijim člancima, akademik Sućeska je izvršio veliki preokret u dotadašnjoj bosanskohercegovačkoj, jugoslovenskoj, pa i šire regije historiografiji uvođenjem društvene komponente u pristupu historiji Bosne i Hercegovine osmanskog perioda i bosanskih muslimana, tj. Bošnjaka. *Time je cjelokupna pozicija Bošnjaka u Osmanskom carstvu redefinisirana.* Kako je napisao prof. dr. Ibrahim Karabegović u *najuži izbor najistaknutijih istraživača i tumača historije Bosne za vrijeme osmanske vladavine spada Avdo Sućeska koji je to pokazao knjigom Ajani.*³⁴ Interesantno je primijetiti da od brojnih bosanskohercegovačkih orijentalista i osmanista, kada je knjiga izašla iz štampe, nije se našao nijedan domaći autor da u najpoznatijim tadašnjim časopisima kao

³⁰ E. Durmišević, *Ajani*, 275.

³¹ F. Karčić, *Šerijatsko pravo*, str. 269, 270.

³² www.anubih.ba E. Redžić, *Osvrt*, str. 129.

³³ Radovan Samardžić, Referat za izbor prof. dr. Avde Sućeske za dopisnog člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 3. III 1987. godine. Kopija referata kod autora knjige.

³⁴ Dr. Ibrahim Karabegović, „Historiografija o Bosni i Hercegovini – najznačajnija literatura“, *Didaktički putokazi*, br. 5, Zenica, 2000. god., str. 77.

što su *Prilozi za orijentalnu filologiju* ili *Godišnjak Društva historičara Bosne i Hercegovine* da osvrt ili prikaz na ovu knjigu.

II. Još od asistentskih dana profesor Sućeska osjetio je da na predmetu na kojem je angažiran nedostaje potreban udžbenik iz kojeg bi se studenti Pravnog fakulteta spremali za ispit. Zato je poslije odbranjenog doktorata, i uporedo sa pripremom *Ajana* za štampanje, profesor Sućeska pristupio i pisanju univerzitetskog udžbenika. Pisanje je trajalo od 1960 do 1964. godine. Po dolasku sa specijalizacije iz Münchena 1964. godine, iz štampe je izašao univerzitetski udžbenik *Istorija države i prava naroda SFRJ*. Gledajući sadržaj i način kako je napisan, za ovo djelo može se kazati da je izuzetan univerzitetski udžbenik. Sastoji se od *Uvoda* (7–9), I. *Predržavno uređenje kod južnih Slovena* (9–16), II. *Ranofeudalne države južnoslovenskih naroda* (17–38), III. *Feudalne države jugoslovenskih naroda* (39–75), IV. *Državnopravni položaj naših zemalja pod tuđinskom vlašću* (76–124), V. *Buržoaske države jugoslovenskih naroda* (125–175), VI. *Državnopravni položaj jugoslovenskih zemalja u okviru Habsburške monarhije* (176–193), VII. *Jugoslavija* (194–270) i *Osnovni izvori i literatura* (271–279). Od prvog izlaska 1964. godine doživjela je ukupno jedanaest izdanja (1964, 1966, 1969, 1971, 1974, 1978, 1981, 1985, 1987, 1988 i 1991). Od 1974. godine u VI. poglavlju su dva podnaslova: *Državno-pravni položaj jugoslovenskih zemalja u okviru Habsburške Monarhije* i *Makedonija 1903-1912*, koje je napisao prof. dr. Mustafa Imamović.

Po mišljenju akademika prof. dr. Radovana Samardžića *Istorija države i prava naroda SFRJ* je zrelo i pregledno napisano djelo. Istovremeno ističe da se čitajući ovu knjigu vidi velika erudicija u historiografiji i pravnim disciplinama profesora Sućeske. Time je pokazao širinu i temeljitost u drugim naučnim raspravama i studijama istraživačkog karaktera. *Iako udžbenik, ova knjiga ima veliki broj sasvim originalnih rešenja i može poslužiti kao priručnik svima onima koji se zanimaju državnim pravnim razvitkom jugoslovenskih zemalja.*³⁵ Zbog objektivnog pisanja i nespornih provjerenih historijskih činjenica, te preglednosti napisanog, ova knjiga bila je korištena kao univerzitetski udžbenik i na drugim Pravnim fakultetima ex SFRJ.

³⁵ Radovan Samardžić, Referat za izbor prof. dr. Avde Sućeske u zvanje dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 3. III 1987. god. Kopija referata kod Enesa Pelidije.

III. Tokom svog višedecenijskog rada akademik Avdo Sućeska je pored pisanja o lokalnoj upravi, ajanima i prilikama u Bosanskom ejaletu u više članaka pisao i o Bošnjacima. Na ovu temu objavljena je i posebna profesorova knjiga pod naslovom *Bošnjaci u Osmanskoj državi*.³⁶ Cijela knjiga sastoji se od dva naslova: I. *Bošnjaci (Muslimani) u osmanskoj državi* (7–44) i II. *Korijeni genocida nad Bošnjacima* (45–56). Prvi dio je profesorov članak kojeg je prije ovog publikovanja objavio u časopisu *Pregled*, pod naslovom *Položaj bosanskih Muslimana u Osmanskoj državi*.³⁷ Kao što se i iz naslova vidi, akademik Sućeska je na osnovu izvora i literature koje navodi u 96 fusnota dao presjek položaja Bošnjaka u Bosanskom ejaletu. Ovim radom produbio je u ranije objavljenim člancima pisanje o Muslimanima, kako je jedino i službeno mogao da ih imenuje 1974. godine kao autohtoni narod. Ovim radom, koji čini prvi dio knjige, autor ukazuje na svu slojevitost bošnjačkog (muslimanskog) naroda koji je samo znatno manjim dijelom pripadao lokalnom i pokrajinskom vladajućem društvenom sloju. Time je naučno dokazao da Bošnjaci, kao narod u cjelini nisu bili na vlasti i tlačili nemuslimansko stanovništvo, kao što se do tada govorilo i pisalo. Naprotiv. Zbog brojnih nepravdi i zloupotreba vlasti, nerijetko su se bunili i doživljavali sva ona iskušenja u kojima su bili i niži društveni slojevi pravoslavnog, katoličkog i jevrejskog stanovništva. Posebno mjesto u tim pobunama imao je Pokret za autonomiju Bosne pod vođstvom Husein-kapetana Gradaševića. Kako piše profesor Sućeska, poslije vojnog poraza Pokreta za autonomiju (1832) i ukidanja kapetanija i kapetana, te ajanluka i ajana (1835) sve do okupacije Bosne 1878. godine u *političkom životu Bošnjaka nastaje jedan vakum koji pokušava da iskoristi osmanska vlast za provođenje započetih reformi vojske, uprave, poreskog sistema i dr., što im je došlo do vidnog izražaja za vrijeme uprave u Bosni Topal Šerif Osman-paše (1860-1869)*.³⁸ Posljedni otpor bošnjačkog naroda bio je protiv odluka Berlinskog kongresa 1878. godine. Tada je osmanska država prepustila na „privremenu“ upravu Bosnu i Hercegovinu Austro-Ugarskoj monarhiji. Na kraju prvog dijela knjige zaključuje: *Naravno, ti slojevi su svojim buntarskim raspoloženjem*

³⁶ Avdo Sućeska, *Bošnjaci u osmanskoj državi*, Vijeće Kongresa bosanskomuslimanskih intelektualaca, Biblioteka Arabeska, knj. 4, Sarajevo, 1995. god., str. 59.

³⁷ Avdo Sućeska, „Položaj bosanskih Muslimana u Osmanskoj državi“, *Pregled*, časopis za društvena pitanja, god. 64, br. 5, Sarajevo, maj 1974. god., str. 483–509.

³⁸ A. Sućeska, *Bošnjaci*, str. 43.

*ispoljavali duboki patriotizam i odanost svojoj rodnoj grudi, patriotizam koji je bio uperen ne samo protiv okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske Monarhije, već i protiv postojećeg stanja osmanske vlasti kakva se bila oblikovala u godinama pred okupaciju Bosne i Hercegovine.*³⁹

U drugom dijelu knjige koji je naslovljen sa *Korijeni genocida nad Bošnjacima* autor piše o genocidu nad ovim narodom koji je prisutan još od Bečkog rata (1683–1699). To je posebno bilo vidljivo na onim teritorijama koje su u tom ratu osvojile habzburška ili mletačka vojska. Posebno je to bilo vidljivo na teritoriji Ličkog sandžaka 1689. godine, kao i u nekim drugim sandžacima Bosanskog ejaleta 1690. godine. Takvo stanje bilo je i u narednim godinama do potpisivanja Karlovačkog mirovnog ugovora.⁴⁰ *Uz opisna stradanja i nevolje u kojima se našlo bosansko muslimansko stanovništvo, čiji je znatan broj potpuno istrijebljen, u Mađarskoj, Vojvodini i Dalmaciji, najteže je Bošnjacima padala opasnost od njihovog prevjeravanja na čijem su udaru naročito bili nemoćni starci, žene i djeca.*⁴¹ Dalje piše da je protjerivanje i pokrštavanje muslimanskog stanovništva nastavljeno i tokom cijelog narednog XVIII st. *Istrebljenje muslimana bio je zvaničan, službeni stav (državna politika) kršćanskih sila, koje su bile u sukobu sa osmanskom državom.* To je posebno bilo vidljivo u vrijeme osmansko-austrijskog rata koji se vodio od 1737. do 1739. godine. Pred ovaj rat austrijski car Karlo VI (1711–1740) uputio je proglas u kojem poziva i muslimansko stanovništvo da mu se pridruži, garantujući mu ličnu i imovinsku sigurnost, ali pod uvjetom da se u međuvremenu pokrsti. Kao razlog za to naveo je da *zakon svoje vjere mjesta imati ne može.*⁴² Tek u vrijeme novog osmansko-austrijskog rata (1788–1791) službeni Beč mijenja politiku. Tada, u izdatom proglasu pozivajući muslimane da mu se pridruže, car Josip II (1780–1790) ne traži njihovo pokrštavanje. Na kraju ove knjige profesor Sućeska zaključuje: *Spomenuti proglas Josipa II označava načelno kraj genocidnog ponašanja Austrije prema Bošnjacima i muslimanima uopće.*⁴³

³⁹ Isto, str. 44.

⁴⁰ Isto, str. 48, 49.

⁴¹ Isto, str. 53.

⁴² Isto, str. 54.

⁴³ Isto, str. 56.

IV. Posljednja knjiga akademika Avde Sućeske objavljena je pod naslovom *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine: izbor tekstova*.⁴⁴ Knjiga je štampana kao univerzitetski udžbenik. Kako je i u uvodnom dijelu korektno navedeno *Ova knjiga je nastala izborom tekstova iz knjige dr. AVDE SUĆESKE pod naslovom „ISTORIJA DRŽAVE I PRAVA NARODA SFRJ“ koja je doživjela više izdanja... Tekstovi su izabrani i preuzeti u ovu knjigu potpuno izvorno, bez i jedne izmjene...*⁴⁵ Cijela knjiga sastoji se od: *Uvodne napomene* (9), *Preddržavno uređenje kod južnih Slavena* (11–20); *Bosanska feudalna država* (21–32); *Bosna i Hercegovina u periodu osmansko-turske vlasti* (33–62); *Bosna i Hercegovina od 1878. do 1918. godine* (63–68) i *Jugoslavija* (69–159). Doživjela je dva izdanja. Prvo 1995., a drugo 1997. godine.

V. Osim navedene četiri knjige, profesor Sućeska je koautor knjige *Istina o Bosni i Hercegovini, Činjenice iz istorije BiH*.⁴⁶ Kako je naglašeno u *Napomeni izdavača*, osnovni zadatak autora bio je sljedeći: *Cilj nam je bio da, umjesto mnoštva dezinformacija, stereotipa i nagađanja o Bosni i Hercegovini, čitalac po prvi put nađe na jednom mjestu oslonac iz istorijske građe koji je naučno verificiran*.⁴⁷ U ovoj knjizi, nevelikog formata ali naučno, stručno i sa brojnim provjerenim činjenicama prof. dr. Avdo Sućeska autor je dijela studije pod naslovom *Osnovne osobenosti Bosne u osmansko-turskoj državi*.⁴⁸

c) Članci i prilozi

Tokom svog višedecenijskog rada u brojnim domaćim i inozemnim časopisima i listovima, akademik Avdo Sućeska istražujući brojnu arhivsku građu iz Istanbula, Beča, Sarajeva, Dubrovnika, Zagreba i drugih mjesta napisao je brojne radove. U njima nas upoznaje o osmanskoj državi, njenim institucijama, nosiocima najviših državnih, pokrajinskih

⁴⁴ Dr. Avdo Sućeska, *Državno pravni razvitak Bosne i Hercegovine, izbor tekstova*, Fakultet kriminalističkih nauka Sarajevo, Sarajevo, 1995. god., str. 159; Isto, Sarajevo, 1997. god., str. 166.

⁴⁵ Isto, dr. Mehmed Kenović, dekan Fakulteta kriminalističkih nauka – Sarajevo, str. 9.

⁴⁶ Mr. Dubravko Lovrenović, dr. Avdo Sućeska, dr. Ibrahim Tepić, Vlado Azinović, *Istina o Bosni i Hercegovini, Činjenice iz istorije BiH*, ALTERMEDIA D.O.O i NARODNA I UNIVERZITETSKA BIBLIOTEKA BiH, Sarajevo, 1991. god., str. 100.

⁴⁷ Isto, str. 5.

⁴⁸ Isto, str. 29–42.

i lokalnih institucija, osmanskom periodu Bosne i Hercegovine, kao i dijelom susjednih zemalja, bošnjačkom narodu i drugim veoma interesantnim i raznovrsnim temama.

Pažljivo čitajući objavljene radove akademika Avde Sućeske možemo konstatirati da su skoro u cijelosti pisani na osnovu izvora osmanske i zapadne provenijencije, te stručne literature. To su izvorni naučni članci. Pisani su jasno, historijski utemeljeno, pravnički precizno, uz korektno citiranje podataka. Jedan dio radova pisan je na istu ili sličnu temu. Do toga je dolazilo usljed profesorovog pronalaska nove izvorne arhivske građe, koji se, pored već napisanog, dopunjuju i sa novim podacima. Među radovima ima i onih koji su objavljeni na bosanskom, ali zbog interesovanja šire naučne javnosti neki od njih su prevedeni na engleski, njemački i turski jezik. Zbog toga ću sve napisane i publikovane profesorove članke prikazati na ovom mjestu tematski, a ne hronološki. Svaki tematski pregled grupisan je tako kada je napisan prvi profesorov rad na tu temu. Mislím da će time čitalac ili onaj ko se bude interesirao za akademikov naučni rad imati jasniji pregled.

Prvi objavljeni profesorov rad naslovljen je sa *Vakufski krediti u Sarajevu: (u svjetlu sidžila sarajevskog kadije iz godine 973, 974 i 975/1564/65/66)*.⁴⁹ Time je prof. dr. Avdo Sućeska nagovijestio svoje interesovanje za osmanski period s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. Rad je pisan na osnovu donesenih podataka u sudskim protokolima sarajevskog kadije (*sidžilla*) koji su vođeni 972, 973 i 974. hidžretske godine (1564 do 1566). Korišteni sidžili nalaze se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. U njima su podaci samo za manje vakufe. Za ovaj vremenski period navodi se 53 takva vakufa kao zajmodavca (kreditora). U samom tekstu precizno se navode novčane transakcije u akćama i cijene za pojedine vrste upisanih roba. *Prema podacima iz vakuf-nama, novac se mogao pozajmljivati samo privrednicima, to jeste samo onim licima koja su imala proizvodno zanimanje, jer su samo takva lica pružala garancije da će pozajmljeni novac korisno upotrijebiti, uredno i na vrijeme vratiti dug.*

⁴⁹ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 2, Sarajevo, 1954. god., str. 343–379.

Poslije 32 godine uz određene dopune i korekcije rad je štampan pod naslovom *Vakufski krediti u Sarajevu prema podacima Sidžila sarajevskog kadije iz godine 973, 974. i 975/1564, 65 i 66.*⁵⁰

Već u asistentskim danima profesor Sućeska je pokazao interesovanje prema osmanskoj lokalnoj vlasti. Zato je pažnju i posvetio ličnostima koje su bile administrativni upravnici, a koji su u historiji poznati pod imenom *mutesellimi*. Nerijetko su ove ličnosti bile i na dužnosti zamjenika sandžakbega ili beglerbega. Za svoj posao bili su oslobođeni dijela poreza ili poreza u cjelini. Vjerovatno da je to bio i razlog pisanja novog članka pod naslovom *Mjesto muteselima u lokalnoj upravi do tanzimata: (prilog izučavanja lokalne uprave u našim zemljama za vrijeme Turaka)*.⁵¹ Tri decenije kasnije profesor Sućeska napisao je i na turskom jeziku objavio novi rad na ovu temu pod naslovom *Bosna eyaletinde mütesellimlik*.⁵²

Sljedeći napisani rad profesora Sućeske je *malikana* – doživotni zakup. Članak *Malikana (doživotni zakup državnih dobara u Osmanskoj državi)*⁵³ napisan je na osnovu podataka *sidžila* iz arhiva Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, biblioteke Orijentalnog instituta u Sarajevu, Orijentalne zbirke JAZU, sada HAZU iz Zagreba, te brojne stručne literature. U uvodnom dijelu rada autor navodi šta podrazumijeva pod pojmom *malikana*. Radi preciznijeg navođenja, daje tri objašnjenja. U prvom dijelu rada piše o uspostavi malikane 1695. godine, razlozima njenog zavođenja, pravnoj prirodi i društveno-ekonomskim posljedicama. Po mišljenju profesora Sućeske, sistem malikane uspostavljen je kao izraz krajnje finansijske nužde osmanske države. *Pritisnuta nesavladivim unutrašnjim i spoljašnjim teškoćama, centralna turska vlast, dajući svoja imanja u malikanu, do kraja je potkopala svoje ionako oslabljene finansijske*

⁵⁰ *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 44–45/1994–95., Sarajevo, 1996. god., str. 99–132, 130.

⁵¹ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 7, Sarajevo 1959. god., str. 295–315.

⁵² Edebiyat Fakültesi Basimevi, Istanbul, sene 1989.

⁵³ *Prilozi za orijentalnu filologiju*, VIII–IX/1958–9, Sarajevo, 1960. god., str. 111–142.

pozicije, čije su negativne posljedice pokazale naročito dejstvo poslije teških ratova, što ih je vodila Turska sa Rusijom i Austrijom u drugoj polovini XVIII vijeka.⁵⁴ I pored ranijih pokušaja, tek u vrijeme Tanzimata (1839) ukinut je sistem malikane.

Poslije dužeg vremena ponovo je napisao rad o malikani pod naslovom *Die malikane: Lebenslangliche Pacht der Staatsgüter im Osmanischen Reich = Malikane: Osmanlı İmparatorluğunda Mıritoprakların yaşam boyu tasarruf hakkı*⁵⁵ i prevedeni prvi rad o malikani na engleskom jeziku *Malikana (Lifelong Lease of Governmental Estates in the Ottoman State – Malikana (Doživotni zakup državnih dobara u Osmanskoj državi)*.⁵⁶

Naredna tri rada koja je profesor Sućeska napisao i objavio prije štampanja knjige o ajanima su iz njegove doktorske disertacije. To su: *Porijeklo i mjesto ajana u društveno-političkom sistemu turske države*,⁵⁷ *Vilajetski ajani: (prilog izučavanju organizacije turske vlasti u našim zemljama)*⁵⁸ i *Organizacija lokalne vlasti u Osmanskom carstvu do kraja XVII vijeka*.⁵⁹ Poslije izlaska iz štampe monografije *Ajani*, u narednom periodu profesor Sućeska se u dva rada vraćao ovoj temi. Pored ranije napisanih činjenica donosio je i nove podatke koji su upotpunjavali dotadašnje pisanje o ajanluku i ajanima. Takvi su radovi: *Bosna pašalığında ayanlık*,⁶⁰ *Ajanluk u Beogradskom pašaluku*,⁶¹ *Uloga ajanluka u učvršćivanju vlasti bosanskih kapetana*⁶² i *Bedeutug und Entwicklung des Begriffes A'yan im Osmanischen Reich*.⁶³

⁵⁴ Isto, str. 139.

⁵⁵ *Iktisat Fakültesi Mecmuası*, U. Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armagan 1983, Istanbul Üniversitesi, Istanbul, 1985., str. 261–282.

⁵⁶ *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 36/1986., Sarajevo, 1987. god., str. 197–230.

⁵⁷ *Pregled*, časopis za društvena pitanja, knjiga I, broj 1–2 (januar–februar), Sarajevo, 1960. god., str. 103–116.

⁵⁸ *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, godina XIII, 1962., Sarajevo, 1963. god., str. 167–198.

⁵⁹ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, broj 11, Sarajevo, 1963. god., str. 232–254.

⁶⁰ First International Congress on the Social and Economic History of Turkey, Ankara, 1977., str. 41–43.

⁶¹ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Banjaluci*, Banjaluka, 1981. god., str. 241–248.

⁶² *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 36, (1988), Sarajevo, 1989. god., str. 355–371.

⁶³ *Südost-Forschungen*, 25, 1966., str. 3–26.

Među brojnim temama o kojima je prof. dr. Sućeska pisao su i radovi koji se dijelom odnose ne samo na prostore Bosne i Hercegovine, nego i šire regije. Među takvima su: *O nastanku čifluka u našim zemljama*,⁶⁴ *Prilog istoriji Beogradskog pašaluka*,⁶⁵ *Pravni položaj gradskog stanovništva u Srbiji u XVII stoljeću*,⁶⁶ *Die Entwicklung der Besteuerung durch die 'Varariz-i divaniye und die tekalif-i örfiye im Osmanischen Reich während des 17. und 18. Jahrhunderts*,⁶⁷ *Vlijanieto na odanočuvanjeto na rajata so nametite 'avariz-i divaniye, tekalif-i örfiye i tekalif-i šaqqa vez razvojoj na procesot na čifličenjeto vo Makedonija vo XVII vek*,⁶⁸ *Neke osobenosti krivičnog prava u jugoslovenskim zemljama za vrijeme Turaka*.⁶⁹ Ovaj rad profesor Sućeska je dopunio novim podacima i pod istim naslovom pročitao kao referat na međunarodnom naučnom skupu u Beogradu koji je održan 1. i 2. novembra 1971. godine. Pod istim naslovom rad je štampan u *Zborniku radova* sa ovog skupa.⁷⁰ Također na temu o južnoslavenskim zemljama iz osmanskog perioda i dalje piše u radovima: *Opširni okviri u kojima se odvijao ekonomsko-društveni život naših naroda i narodnosti pod osmanskom vlašću*,⁷¹ *Neke metodološke napomene o pisanjima izučavanja ekonomsko-društvenog položaja naših naroda i narodnosti u Osmanskoj državi*,⁷² *Oblici, participacije u vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka do Tanzimata (1839)*,⁷³ *Opšti okviri u kojima se odvijao ekonomsko-društveni*

⁶⁴ *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, godina XVI, Sarajevo, 1965. god., str. 37–57.

⁶⁵ *Zbornik radova posvećen Albertu Vajsu*, Institut za pravnu istoriju na Pravnom fakultetu u Beogradu, Beograd, 1966. god., str. 149–154.

⁶⁶ *Zbornik radova: Oslobođenje gradova u Srbiji od Turaka 1862-1867. god.*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1970. god., str. 209–215.

⁶⁷ *Südost-Forschungen*, Band 27, 1968, str. 89–130.

⁶⁸ *Glasnik na Institutot za nacionalna istorija*, god. 14, br. 1, Skopje, 1970., str. 71–85.

⁶⁹ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1971. god., str. 243–251.

⁷⁰ *Zbornik radova: Običajno pravo i samouprave na Balkanu i susjednim zemljama*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1974. god., str. 255–262.

⁷¹ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 24, Sarajevo, 1976. god., str. 301–313.

⁷² *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 25, Sarajevo, 1977. god., str. 473–480.

⁷³ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Banjaluci*, br. 1, Banjaluka, 1977. god., str. 191–196.

život naših naroda i narodnosti pod osmanskom vlašću,⁷⁴ *Recepcije nekih srednjovjekovnih južnoslavenskih pravnih ustanova u osmansko-turskom pravu.*⁷⁵ Slično pisanje o tome je i u radu *Elementi našeg srednjovjekovnog prava u turskim zakonskim spomenicima.*⁷⁶ I drugi profesorovi radovi odnose se na južnoslavenske prostore pod osmanskom vlasti. Među njima su: *Tendencije u razvoju turske lokalne vlasti u Beogradskom pašaluku pred Prvi srpski ustanak,*⁷⁷ *Serbestiyet u osmanskome feudalnom pravu,*⁷⁸ *Državno-pravni položaj Crne Gore pod Turcima i običajno pravo,*⁷⁹ *Die örtlichen Verwaltungsorgane des Osmanischen Reichens bis Ende des 17 Jh.,*⁸⁰ *Die Rezeption einiger mittelalterlicher südslawischer Rechtsinstitutionen im osmanisch-türkischen Recht,*⁸¹ *Državnopravni položaj Crne Gore pod Turcima i običajno pravo,*⁸² *Osmanlı yönetimi altında Yugoslavya ulus ve halkalarinin tarihindeki bazı ayrica nitelikler,*⁸³ *Pogled na odnose religije i državnosti u južnoslavenskim zemljama.*⁸⁴ I na kraju tema o južnoslavenskim zemljama i narodima je kratak osvrt *O tzv. turskom kompleksu kod Srba.*⁸⁵

* * *

Više profesorovih radova odnosi se na Poljice, mjesto i kraj u blizini Splita. Poljice su duže vremena bile pod sultanovom vlasti. Na osnovu osmanskih dokumenata i literature, prof. dr. Avdo Sućeska napisao je

⁷⁴ *Kosovo*, br. 5 (1976), Priština, 1978. god., str. 3–12.

⁷⁵ *Pregled*, časopis za društvena pitanja, br. 11/12, Sarajevo, 1980. god., str. 1513–1520.

⁷⁶ *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 3, Rijeka, 1982. god., str. 181–189.

⁷⁷ *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Naučni skupovi / SANU, knj. 18, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 5, Beograd: SANU, Beograd, 1983. god., str. 317–327.

⁷⁸ *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 1, Beograd, 1987. god., str. 112–117.

⁷⁹ *Pregled*, časopis za društvena pitanja, god. 78, Sarajevo, 1988. god., str. 1167–1174.

⁸⁰ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 37, Sarajevo, 1989. god., str. 233–243.

⁸¹ *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Band 79, 1989., str. 221–234.

⁸² *Zbornik Pravnog fakulteta u Titogradu*, 19/21, Titograd 1989. god., str. 275–281.

⁸³ *Türk Tarih Kurumu Basimevi*, Ankara, 1993.

⁸⁴ *Religija i državotvornost = Deklaracija za svjetsku etiku*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1996. god., str. 31–34.

⁸⁵ *Dijalog*, br. 5/6, Sarajevo, 1997. god., str. 123–124.

rad *O državno-pravnom položaju Poljica pod turskom vlašću*⁸⁶ i *O položaju Poljica u Osmanskoj državi*.⁸⁷ Pod istim naslovom rad je objavljen i u *Poljičkom zborniku*.⁸⁸ O Poljicima je napisao članak pod naslovom *O posjedovnim odnosima u Poljicima u svjetlu poljičkih turskih isprava*.⁸⁹ Kao i prethodni i ovaj rad je pod istim naslovom objavljen u *Poljičkom zborniku*.⁹⁰ Posljednji rad napisan o Poljicima bavi se unutrašnjom autonomijom pod osmanskim vlašću. O tome je pisao u radu: *Obim autonomije Poljica u osmansko-turskoj državi*.⁹¹

O osmanskome periodu Bosne i Hercegovine, odnosno Bosanskog ejaleta, akademik Sućeska napisao je i objavio više članaka. Među njima su: *Položaj Jevreja u Bosni i Hercegovini za vrijeme Turaka*,⁹² *Prvi pokušaj regulisanja agrarnih odnosa u Bosni u XIX stoljeću*,⁹³ *Die Rechtsstellung der Bevölkerung in den Städten Bosniens und der Herzegovina unter den Osmanen (1463-1878)*,⁹⁴ *Сельачке буне у Босни у XVII и XVIII стољећу*,⁹⁵ *O kefilemi*,⁹⁶ *Pravni položaj rudara i metalurga i oblici upravljanja u rudnicima u Bosni u osmanskome periodu*.⁹⁷ Rad pod zadnjim naslovom, ali sa novim

⁸⁶ *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 1967. god., str. 387–394.

⁸⁷ *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 16/17(1966–67), Sarajevo, 1970. god., str. 77–90.

⁸⁸ *Poljički zbornik*, br. 2, Zagreb, 1971. god., str. 61–71.

⁸⁹ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 22, Sarajevo, 1974. god., str. 411–421.

⁹⁰ *Poljički zbornik*, br. 3, Zagreb, 1978., god., str. 137–146.

⁹¹ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 32, Sarajevo, 1984. god., str. 279–290.

⁹² *Spomenica 400-godišnjice dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, 1966. god., str. 47–64.

⁹³ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 14, Sarajevo, 1966. god., str. 249–266.

⁹⁴ *Die Stadt in Südosreuropa: Struktur und Geschichte: 9. Internationale Hochschulwoche der Südosreuropa –gesellschaft gemeinsam veranstaltet mit dem Südost-Institut vom 25. bis 28. Oktober 1966 auf Burg Liebenzell – München: Dr. Rudolf Trofenik*, 1968., str. 84–99.

⁹⁵ *Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине*, година XVII, 1966–1967., Сарајево, 1969. год., стр. 163–208.

⁹⁶ *Muzej grada Sarajeva*, Sarajevo, 1970. god., str. 71–86.

⁹⁷ *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. 22, br. 5/6, Beograd, 1974. god., str. 837–844.

podacima podnio je kao referat na naučnom skupu koji je organiziran pod naslovom *Rudarstvo i metalurgija Bosne i Hercegovine od prahistorije do početka XX vijeka* u Zenici.⁹⁸ Također o osmanskome periodu Bosne i Hercegovine i njenom stanovništvu piše i u radovima: *Da li su sarajevski Jevreji bili mu'af*,⁹⁹ *Uslovi u kojima su stočari iz Dalmacije koristili ispaše u Bosni u doba osmanlijske vlasti*,¹⁰⁰ *Položaj raje u Bosni u XVIII stoljeću*.¹⁰¹ Pod istim naslovom ovaj rad je objavljen i na engleskom,¹⁰² kao i francuskom jeziku,¹⁰³ *Izgradnja šajki u Bosni u XVI i XVII stoljeću za potrebe turske riječne flote*.¹⁰⁴ Pod istim naslovom ovaj rad je uz dopunu novih podataka objavljen kao poseban članak na Međunarodnom skupu koji je održan u Beogradu 5. i 6. juna 1979. godine.¹⁰⁵ Među profesorovim člancima o Bosni su i radovi: *Прилике у Босни прије и послје освајања Сарајева од стране принца Еугена Савојског (према домаћим и османско-турским изворима)*,¹⁰⁶ *О Му'афијет-у и босанском ејалету*,¹⁰⁷ *Über "Mu'afiyet" im Bosnischen Eyalet*,¹⁰⁸ *Sarajevo u bunama sedamnaestog i osamnaestog stoljeća*,¹⁰⁹

⁹⁸ Muzej grada Zenice, Zenica, 1999. god, str. 323–330.

⁹⁹ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 23, Sarajevo, 1975. god., str. 191–208.

¹⁰⁰ *Zbornik radova* sa međunarodnog naučnog skupa održanog 6. i 7. novembra 1975. u Beogradu pod naslovom: *Odredbe pozitivnog zakonodavstva i običajnog prava o sezonskim kretanjima stočara u jugoistočnoj Evropi kroz vekove*, Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd, 1976. god., str. 119–125.

¹⁰¹ *Dijalog*, br. 6, Sarajevo, 1978. god., str. 55–72.

¹⁰² *The Position of the Raya in Bosnia in the 18th Century*, *Pregled, International series*, Sarajevo, 1978., str. 208–225.

¹⁰³ *Les Revoltes des Paysans musulmans en Bosnie aux XVIIe et XVIIIe Siecles*, I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü, Istanbul, 1979., str. 270–273.

¹⁰⁴ *Istorijski zbornik u Banjaluci*, god. X, br. 3, Banjaluka, 1982. god., str. 37–45.

¹⁰⁵ *Zbornik radova*, Naučni skupovi / SANU; knj. 15/3, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1983. god., str. 195–204.

¹⁰⁶ *Прилози Института за историју*, година XIX, бр. 20, Сарајево, 1984. год., стр. 143–149.

¹⁰⁷ *Прилози Института за историју*, год. XXI/1986, бр. 22, Сарајево, 1986. год., стр. 235–243.

¹⁰⁸ *Osmanistische Studien zur Wirtschafts-und Sozialgeschichte in memoriam Vanče Boškov*, Wisbaden, 1986., str. 156–163.

¹⁰⁹ *Prilozi historiji Sarajeva: radovi sa znanstvenog simpozija Pola milenija Sarajeva*, odr-

*Položaj Jevreja u Bosni i Hercegovini za vrijeme Osmanlija-Turaka,*¹¹⁰ *Kratak osvrt na stanje društva u Bosanskom ejaletu do tanzimata (1839)*¹¹¹ i *Sarajevske bune i odmazde.*¹¹² Teme nekih od navedenih radova nalaze se i na drugim mjestima. Ovdje su doneseni samo oni profesorovi radovi koji se direktno odnose na osmansku Bosnu.

* * *

U radovima o Bosni i Hercegovini osmanskog perioda, akademik Avdo Sućeska je dužnu pažnju poklanjao pitanju čifluka i čiflučenja, te odžakluk timarima. O tome piše u radovima: *Popis čifluka u rogatičkom kadiluku iz 1835,*¹¹³ *Neke osobenosti u procesu čiflučenja u Bosni i Hercegovini u XVIII stoljeću,*¹¹⁴ *Evolucija u pravnom regulisanju čiflučkih odnosa u Bosanskom ejaletu u XIX stoljeću,*¹¹⁵ *Uticao migracionih kretanja na oblikovanje agrarnih odnosa u periodu osmanske vladavine.*¹¹⁶ Pod istim naslovom ovaj rad je objavljen i u *Godišnjaku Pravnog fakulteta u Sarajevu.*¹¹⁷ U novije vrijeme mlađi autori imaju određene primjedbe na radove starijih osmanista i orijentalista. Među njima su profesorovi članci o čiflucima. Na pojedinim mjestima date primjedbe su korekcije u odnosu na dotadašnje stavove.¹¹⁸

žanog od 19. do 21. marta 1993. god., Institut za istoriju: Orijentalni institut, Sarajevo, 1997. god., str. 77–81.

¹¹⁰ *Sefard '92: Zbornik radova*, Institut za istoriju: Jevrejska zajednica BiH, Sarajevo, 1995. god., str. 33–44.

¹¹¹ *Zbornik radova: Bosna i Hercegovina i svijet*, Institut za istoriju, Sarajevo, 1996. god., str. 75–88.

¹¹² *Strogo pov.*, mart, br. II, Sarajevo, 2006. god., str. 66–69.

¹¹³ *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 14/15 (1964–65), Sarajevo, 1969. god., str. 189–270.

¹¹⁴ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 21, Sarajevo, 1973. god., str. 331–342.

¹¹⁵ *Zbornik radova povodom 75. godišnjice života akademika Envera Redžića*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knj. 82, Sarajevo, 1990. god., str. 239–252.

¹¹⁶ *Zbornik radova: Migracije i Bosna i Hercegovina: materijali sa naučnog skupa Migracioni procesi i Bosna i Hercegovina od ranog srednjeg vijeka do najnovijih dana – njihov uticaj i posljedice na demografska kretanja i promjene u našoj zemlji*, Institut za istoriju, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo, 1990. god., str. 109–118.

¹¹⁷ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 37, Sarajevo, 1990. god., str. 233–242.

¹¹⁸ Fahd Kasumović, *Osmanska agrarna politika i nadmetanje za zemlju u Jugoistoč-*

* * *

Jedna od osobenosti timarske organizacije u Bosni bili su odžaklu timari. O ovoj temi pisalo je više istaknutijih osmanista. Posebno je tome veliku pažnju posvećivao u svojim radovima akademik Nedim Filipović. Međutim, kao veliki osmanista i dobar pravni historičar akademik prof. dr. Avdo Sućeska je pored do tada poznatih činjenica i sam napisao više radova na ovu temu. Među njima su: *O nasljeđivanju odžakluk timara u Bosni i Hercegovini*,¹¹⁹ *Sličnosti i razlike između odžakluk timara i odžakluk kapetana i ostalih graničara u Bosanskom pašaluku*,¹²⁰ *Еволюција у наслеђивању оџаклук-тимара у Босанском пашалуку*.¹²¹ Pod ovim naslovom objavio je i dva nova rada: *Evolution de l'heritage des odžaklu timars dans le Paschalik Bosniaque*¹²² i *Evolucija i nasljeđivanje odžakluk timara u Bosanskom pašaluku*,¹²³ te *Наслеђивање служби босанских граничара по систему оџаклука*.¹²⁴ Vrijednost navedenih članaka je u činjenici što donosi i nove podatke, ali i koriguje dotadašnje pisanje o odžakluk timarima nekih starijih kolega. Za razliku od svih prethodnih koji u svojim radovima navode da je 1594. godine u Bosni došlo do ozvaničenja odžakluk timara, profesor Sućeska precizno navodi dokument koji se nalazi u *Muhimme defteru* No. 72, str. 272 u *Başbakanlık arşivi* u Istanbulu. U njemu se potvrđuje zapovijed (*hüküm*) sultana Murata III (1574–1595) koja je upućena tadašnjem bosanskom beglerbegu Sarhoš Mustafa-paši Ajaspašiću 29. šabana 1002. gđine (30. 05. 1594). Također je napisao i rad *O dodjeli timara босанским спахијама по систему оџаклука*.¹²⁵

noj Evropi, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXXV, Sarajevo, 2014. god., str. 93–150, 101.

¹¹⁹ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 15, Sarajevo, 1967. god., str. 503–515.

¹²⁰ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 20, Sarajevo, 1972. god., str. 357–363.

¹²¹ *Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине*, година XIX, 1970–1971., Сарајево, 1973. год., стр. 31–45.

¹²² Milletler arasi türkoloji Kongresi, Cilt II, 1976., str. 31–32.

¹²³ Okrugli sto, Sarajevo, 23. novembar 1999. god.: *Naučno djelo Nedima Filipovića*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2000. god., str. 115–128.

¹²⁴ *Војне крајине у југословенским земљама у новом веку до карловачког мира 1699.* (Научни скупови Српске академије наука и уметности, књ. XLVIII, Одељење историјских наука, књ. 12, Београд, 1989. год., стр. 69–76.

¹²⁵ Др. Авдо Сућеска, *Еволуција у наслеђивању оџаклук-тимара у Босанском пашалуку*, *Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине*, Година XIX,

U članku dalje konstatira: *Систем наслеђивања оца клук-тимара у Босни није одмах на почетку био сасвим изграђен, јер у првим царским наредбама право наслеђивања зијамета и тимара није јасно ни потпуно дефинисано.*¹²⁶ O svim promjenama u cilju učvršćenja odžakluk timara, u ovom radu, autor prati do zadnjih decenija XVIII st.

* * *

U više radova akademik Avdo Sućeska je pisao o Bošnjacima. To se vidi i iz sljedećih radova: *O društvenom i političkom položaju bosanskih muslimana u Osmanlijskom carstvu*,¹²⁷ te *Istorijske osnove nacionalne posebnosti bosansko-hercegovačkih Muslimana* koji je ponovo preštampan 22 godine poslije prvog objavljivanja,¹²⁸ *Položaj bosanskih Muslimana u osmanskoj državi i njihov stav prema toj državi*.¹²⁹ Pod istim naslovom objavio je poseban rad u časopisu *Pregled*.¹³⁰ Tu su i radovi: *Osmanlı devletinde Bosna müslümanlarının durumu*,¹³¹ *Postaveni bosneskych Muslimu v Osmanskem State*.¹³² Pod istim naslovom ovaj rad je objavljen i na engleskom jeziku.¹³³ *Bune seljaka Muslimana u Bosni u XVII i XVIII stoljeću* takođe je objavio

1970–1971, Сарајево, 1973. год., стр. 33.

¹²⁶ Isto, стр. 35.

¹²⁷ *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu*, godina 18, br. 3/4, Zagreb, 1968. god., str. 441–451.

¹²⁸ *Jugoslavenski istorijski časopis*, br. 4, Beograd, 1969. god., str. 47–54; Isto, O „nacionaliziranju“ Muslimana, *Globus*, Zagreb, 1991. god., str. 198–207.

¹²⁹ Istraživački projekat: *Međunacionalni odnosi u Jugoslaviji i problemi federalizma*. Tema: *Nacionalni fenomen Muslimana*, Fakultet Političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 1974. god., str. 50.

¹³⁰ *Položaj bosanskih Muslimana u Osmanskoj državi*, *Pregled*, časopis za društvena pitanja, br. 5 (maj), Sarajevo, 1974. god., str. 483–509.

¹³¹ *Çevrentoplum, bilim, yazin ve sanat dergisi*, Yıl, 5, No. 13, Prişine, Yugoslavya, 1977. sene, str. 11–33.

¹³² *Sbornik praci z vedeckeho zasedani československo-jugoslavske historicke komise v Brne 3–5. II. 1975, Osmanska moc ve sredni a jihovychodine Evrope v 16–17. století*, svezak I, Praha, 1977., str. 175–218.

¹³³ *Czechoslovak Academy of Sciences, oriental Institute, Prague, 1978., 142–175; International Journal of Turkish Studies*, 1, No. 2, 1980., str. 24.

na dva mjesta.¹³⁴ O socijalnim i političkim pokretima bosanskih Muslimana u 18. stoljeću,¹³⁵ te tri rada pod istim naslovom: *Pokušaji muslimanske raje u Bosni da se oslobode rajinskog statusa u XVIII stoljeću*.¹³⁶ Navedeni radovi predstavljali su novinu u dotadašnjem pisanju o muslimanskom narodu, kako su se u to vrijeme službeno nazivali Bošnjaci.

Posebnu pažnju akademik Sućeska posvećivao je poreskom sistemu. Na ovu temu napisao je više članaka. Među njima su: *Taksit: Prilog proučavanja dažbinskog sistema u našim zemljama pod turskom vlašću*,¹³⁷ *Promjene u sistemu izvanrednog oporezivanja u Turskoj u XVII vijeku i pojava nameta tekalif-i šakka*,¹³⁸ *Ekonomске i društveno-političke posljedice pojačanog oporezivanja u Osmanskom carstvu u XVII i XVIII stoljeću*,¹³⁹ *Novi podaci o visini taksita*,¹⁴⁰ i *Bosna eyaketi'nde tekalif-i šakka*.¹⁴¹ Ovim radovima doprinio je boljem poznavanju osmanske poreske politike.

Jedna od tema o kojoj je pisao u više članaka bila je i o položaju i specifičnosti Bosne u osmanskome periodu. Među njima su: *Specifičnosti državno-pravnog položaja Bosne pod Turcima I*,¹⁴² *Specifičnosti državno-prav-*

¹³⁴ U Zborniku radova sa simpozija, Istorijski institut, Beograd, 1976. god., 69–98: *Oslobodilački pokreti jugoslovenskih naroda od XVI veka do početka Prvog svetskog rata*, *Vojnoistorijski glasnik*, godina 29, br. 1, Beograd, 1978. god., str. 167–176.

¹³⁵ *Pregled*, časopis za društvena pitanja, Sarajevo, 1984. god., str. 523–536.

¹³⁶ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* (1985), br. 33, Sarajevo, 1986. god., str. 235–246; Институт за национална историја, Скопје, 1986., стр. 195–205; *Dijalog* Spomenica = Festschrift Arif Tanović, Nova serija, godina 9, br. ½, Sarajevo, 2003. god., str. 191–200.

¹³⁷ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 8, Sarajevo, 1960. god., str. 339–362.

¹³⁸ *Prilozi za orijentalnu filologiju*, X–XI/1960–61., Sarajevo, 1961. god., str. 75–112.

¹³⁹ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 13, Sarajevo, 1965. god., str. 223–238.

¹⁴⁰ *Prilozi*, Institut za istoriju Sarajevo, godina X/II, broj 10/2, Sarajevo 1974. god., str. 135–154.

¹⁴¹ *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı XII ö SeneÇ 1981. 1982 ö Edebizat fakültesi matabbası, Istanbul, 1982., str. 755–762.

¹⁴² *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 9, Sarajevo, 1961. god., str. 269–291.

nog položaja Bosne pod Turcima II,¹⁴³ *Specifičnosti državno-pravnog položaja Bosne pod Turcima III*,¹⁴⁴ *Neke osobenosti turske lokalne uprave u Bosni u XVIII stoljeću*,¹⁴⁵ *Neke specifičnosti istorije Bosne pod Turcima*,¹⁴⁶ *Specifičnosti naše orijentalistike: uvodna riječ na simpozijumu o arapskoislamskoj kulturi*,¹⁴⁷ *Elementi koji su uticali na posebnost Bosne u doba osmanlijsko-turske vladavine*.¹⁴⁸ Pod ovim naslovom rad je preštampan i u časopisu *Opredjeljenja*¹⁴⁹ i *Osmanli Imperatorluğunda* (Rezime: *Položaj Bosne u Osmanskom carstvu*).¹⁵⁰ Navedenim člancima prof. dr. Avdo Sućeska je dopunio mnoge praznine iz historije Bosne i Hercegovine osmanskog perioda. U člancima je posebno ukazivao na određene specifičnosti Bosne u odnosu na druge pokrajine osmanske države.

* * *

Od drugih manjih radova koje je napisao i objavio prof. dr. Avdo Sućeska su: *Peta konferencija Pravnih fakulteta FNRJ*,¹⁵¹ *In memoriam: Dr. Hazim Šabanović (1916-1971)*,¹⁵² *Osmansko-turski izvori Historijskog arhiva u Dubrovniku*,¹⁵³ *Uz drugo izdanje „Kapetanija“ Hamdije Kreševljakovića*,¹⁵⁴ *Uz drugo izdanje*,¹⁵⁵ *O pojmu „stara vlast“ u prvim opštim popisima o NOO-ima*,¹⁵⁶

¹⁴³ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 10, Sarajevo, 1962. god., str. 317–361.

¹⁴⁴ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 12, Sarajevo, 1964. god., str. 100–114.

¹⁴⁵ *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, br. 12, Zagreb, 1962. god., str. 282–290.

¹⁴⁶ *Pregled*, Časopis za društvena pitanja, (vanredni broj posvećen proslavi 25-godišnjice ZAVNOBiH-a), Sarajevo, 1968. god., str. 17–25.

¹⁴⁷ *Odjek*, god. 26, br. 11, 1–15. jun 1973., Sarajevo, 1973. god., str. 4.

¹⁴⁸ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 24, Sarajevo, 1976. god., str. 301–313.

¹⁴⁹ *Opredjeljenja*, br. 4, april 1977., Sarajevo, 1977. god., str. 65–77.

¹⁵⁰ *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo, XXX, Sarajevo, 1980. god., str. 431–446.

¹⁵¹ (Koautorstvo s prof. dr. Đorđom Samardžićem), *Pregled*, časopis za društvena pitanja, br. 11–12 (novembar-decembar), Sarajevo, 1953. god., str. 423–427.

¹⁵² *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XVIII–XIX (1968–69), Sarajevo, 1973. god., str. 5–7.

¹⁵³ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 26, Sarajevo, 1979. god., str. 187–194.

¹⁵⁴ *Hamdija Kreševljaković, Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo, 1980. god., str. 261–262.

¹⁵⁵ *Hazim Šabanović, Bosanski pašaluk*, Svjetlost, Sarajevo, 1982. god., str. 250.

¹⁵⁶ *Zbornik radova i saopćenja sa skupa: Aktualna '42*, Radničko i narodno sveučilište

te dva puta štampan sa istim naslovom rad: *Osnovni rezultati poslijeratne bosanskohercegovačke historiografije u osmansko-turskom periodu i njeni dalji zadaci*,¹⁵⁷ *KPJ prva uočila činjenicu da Muslimani čine posebnost*,¹⁵⁸ *Korijeni državnosti Socijalističke Jugoslavije*,¹⁵⁹ *Hamdija Kreševljaković – jedan od pionira bosansko-hercegovačke historiografije osmansko-turskog perioda – uz stogodišnjicu rođenja*,¹⁶⁰ *Akademik profesor dr. Hamdija Čemerlić (1905-1990)*,¹⁶¹ *Djelo Hamdije Kreševljakovića*¹⁶² i dva rada pod istim naslovom: *Historijski korijeni genocida nad Bošnjacima*.¹⁶³

d) Osvrti, prikazi, diskusije i polemike

Radi punog uvida u naučni opus i o svemu što je pisao akademik Avdo Sućeska, donosimo publikovane profesorove osvrte i prikaze. Među njima su: *Diskusija*,¹⁶⁴ *Diskusija o nauci u Bosni i Hercegovini – stanje i perspektive*,¹⁶⁵ *Diskusija o knjizi „Istorija Jugoslavije“ autora Ivana Božića,*

„Moše Pijade“, Zagreb, 1983. god., str. 55–58.

¹⁵⁷ Zbornik radova sa naučnog skupa: *Savjetovanje o historiografiji Bosne i Hercegovine: (1945-1982)*: (Sarajevo, II. i 12. II 1982.), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1983. god., str. 37–53; *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 30, Sarajevo, 1983. god., str. 215–232.

¹⁵⁸ Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 16–18. novembra 1983. godine u Sarajevu pod naslovom: *AVNOJ i savremenost*, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa marksističkog studijskog centra CK SKBiH „Veljko Vlahović“, Sarajevo, 1984. god., str. 1021–1022.

¹⁵⁹ Zbornik radova sa naučnog skupa sa naučnog skupa: *Četrdeset godina SFRJ – razvoj prava*, (Sarajevo, 26. decembar 1985.), Pravni fakultet, Sarajevo, 1986. god., str. 147–152.

¹⁶⁰ *Pregled*, časopis za društvena pitanja, god. 74, br. 4/5, Sarajevo, 1989. god., str. 401–411.

¹⁶¹ *Zbornik radova posvećen akademiku Hamdiji Čemerliću*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1991. god., str. 9–12.

¹⁶² Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela*, I – IV, priredili: Avdo Sućeska, Enes Pelidija, „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1991. god., str. 7–16.

¹⁶³ *Bošnjaci i islam: izbor tekstova*, Visoki Saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1998. god., str. 129–138; *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 42/43 (1992-93), Sarajevo, 1995. god., str. 191–199.

¹⁶⁴ *Klasno i nacionalno u suvremenom socijalizmu*, knj. 2, Naše teme, Zagreb, 1970. god., str. 709–716.

¹⁶⁵ *Pregled*, časopis za društvena pitanja, br. 6, Sarajevo, 1972. god., str. 799.

Sime Ćirkovića, Milorada Ekmečića i Vladimira Dedijera,¹⁶⁶ *Odgovor Miloradu Ekmečiću (povodom odgovora Miloradu Ekmečića na neke kritike „Istorija Jugoslavije“*,¹⁶⁷ *Diskusija*,¹⁶⁸ *Diskusija*,¹⁶⁹ *Осврѣт на приказ историје Босне у османско-турском периоду*,¹⁷⁰ *Uvodna riječ*,¹⁷¹ *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata (Štab Vrhovne komande Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1994.)*,¹⁷² *Predgovor*,¹⁷³ *Dijalog o bosanskom duhu, Der Bosnische Geist. Diskussion*¹⁷⁴ i *Predgovor*.¹⁷⁵ Osim navedenog, profesor Sućeska je napisao i više prikaza knjiga svojih kolega i onih studija za koje je smatrao da zaslužuju pažnju šire naučne i intelektualne javnosti. Svi oni su navedeni u *Bibliografiji radova prof. dr. Avde Sućeske*.¹⁷⁶ Za sve naučne radnike i druge koji se budu interesirali koje knjige je akademik Avdo Sućeska prikazao, može ih vidjeti pod rednim brojevima profesorove Bibliografije koju je za štampu priredila Isma Kamberović. Prikazi knjiga koje su donešene u bibliografiji su pod brojevima: I, 4, 5, 6, II, 13, 19, II4, II5, I47, 167 i 171.

¹⁶⁶ *Gledišta*, god. XIV, br. 3, Sarajevo, 1973. god., str. 262–266.

¹⁶⁷ *Gledišta*, god. XVI, br. 10, Sarajevo, 1975. god., str. 945–951.

¹⁶⁸ Zbornik radova sa naučnog skupa održanog u Sarajevu 23. i 24. oktobra 1978.): *Otpor austroaugsarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1979. god., str. 421.

¹⁶⁹ (Na Okruglom stolu *Klasni karakter suvremenosti i samoupravni federalizam*), *Opre-djeljenja*, 12, Sarajevo, 1982. god., str. 135–137.

¹⁷⁰ *Прилози Института за историју у Сарајеву*, год. XXI, бр. 22, Сарајево, 1986. год., стр. 263–271.

¹⁷¹ *Prilozi za orijentalnu filologiju (Širenje islama i islamska kultura u Bosanskom ejaletu)*, 41, Sarajevo, 1991. god., str. 21–24.

¹⁷² *Dijalog*, br. 3–4, Sarajevo, 1995. god., str. 231–238.

¹⁷³ Mustafa Imamović, *Bošnjaci u emigraciji*, monografija „Bosanskih pogleda“, 1955–1967. Sarajevo: Bošnjački institut Zürich – Odjel, Sarajevo, 1996, str. 7–8.

¹⁷⁴ *Dijalog*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1996. god., str. 85–88; br. 5/6, Sarajevo, 1997. god., str. 112–113; *Dialogue – International Issue*, ¾ (1996–97), Sarajevo, str. 143.

¹⁷⁵ *Šerijatsko pravo u savremenim društvima*, Pravni centar, Fond Otvoreno društvo, Sarajevo, 1998. god., str. 7–8.

¹⁷⁶ *Stručni katalog poklonjenih knjiga*, str. 345–363.

Kao jedan od najboljih poznavalaca radova akademika Hamdije Kreševljakovića, prof. dr. Avdo Sućeska se prihvatio vrlo odgovornog i zahtjevnog posla da u četiri (IV) knjige priredi Kreševljakovićeve izabrana djela. Taj posao koji mu je povjerila Redakcija „Kulturnog nasljeđa“ I. P. „Veselin Masleša“ iz Sarajeva 1989. godine uspješno je sa svojim saradnikom završio za nepune dvije godine.¹⁷⁷ Tom prilikom prof. dr. Avdo Sućeska je kao uvodni dio pod naslovom *Djelo Hamdije Kreševljakovića*¹⁷⁸ kratko, jasno i pregledno napisao studiju o značaju Kreševljakovićevih priloga u bosansko-hercegovačkoj historiografiji osmanskog perioda. *Ovim radom Sućeska se predstavio kao biograf, analitičar, kritičar i objektivni recenzent čije mišljenje se s povjerenjem može prihvatiti kao i kada se radi o pojavama i procesima koji su predmet njegove naučne pažnje.*¹⁷⁹

e) Enciklopedijske natuknice

Pisanje natuknica se u pravilu dodjeljuje naučnim radnicima koji se smatraju najboljim znalcima za određenu enciklopedijsku jedinicu. No, kao i u mnogo čemu drugom, i u vezi ovoga ima odstupanja. To vidimo i na primjeru angažiranja akademika Sućeske. On je u toku svog naučnog rada, napisao oko 200 članaka, priloga, osvrti, a svega tri enciklopedijske natuknice. Razloge za takvo stanje možemo nagađati. Međutim, možemo primijetiti da se, kao i u svojim radovima, i u ovom slučaju akademik Sućeska strogo držao i pisao iz osmanskog perioda, ne želeći biti stručnjak „za sve i svašta“. To je i razlog da su svi profesorovi radovi od kolega uvijek cijenjeni i sa pažnjom čitani i citirani. Zašto nije napisao više enciklopedijskih natuknica za koje je bio stručan i nezaobilazan pitanje je na koje ne možemo dati puni odgovor. Vjerovatno pored objektivnih, ima i subjektivnih razloga. No, ono što je činjenica je da od 187 bibliografskih jedinica svega tri se odnose na enciklopedijske natuknice. Od toga je jednu napisao profesor, a druge dvije u koautorstvu sa akademikom prof. dr. Branislavom Đurđevićem. To

¹⁷⁷ Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela*, I–IV, Sarajevo, 1991. god.

¹⁷⁸ Avdo Sućeska, *Djelo Hamdije Kreševljakovića*, *Izabrana djela*, knj. I, Sarajevo, 1991. god., str. 7–20.

¹⁷⁹ Akademik Enver Redžić, Akademik Arif Tanović, *Referat za izbor dopisnog člana akademika Avde Sućeske u redovnog člana ANU BiH*, Sarajevo, 1995. god., str. 4.

su: *Ajani*,¹⁸⁰ *Defter*¹⁸¹ i *Gradovi pod turskom vlašću do početka XIX stoljeća*.¹⁸²

Gledajući u cjelini, sve vrste napisanog – studije, članci, prilozi, osvrti, prikazi i diskusije štampani su ne samo na jezicima južnoslavenskih naroda (bosanski, makedonski, hrvatski, crnogorski), nego i na turskom, njemačkom, engleskom, francuskom i drugim jezicima. Zahvaljujući tome naučna akribija akademika prof. dr. Avde Sućeske poznata je širem krugu njegovih kolega, a novi pristupi o pojedinim pitanjima kao što su ajani, ajanluk, Bosna i Hercegovina osmanskog perioda, Bošnjaci i dr. prihvaćeni od najboljih osmanista u regiji i svijetu.

d) Učešće na kongresima

Kao što se iz do sada navedenog vidi, profesor Sućeska se u naučnom radu skoro uvijek držao osmanskog perioda i samo što se odnosilo na ovaj dio historije. Rijetko je kada pisao o nekim drugim temama. Ako je do toga i dolazilo, onda je to u pravilu bio kratak osvrt na zadatu temu skupa na koji je pozvan i gdje je uzeo učešća. No, za razliku od takvih nastupa, na domaćim i međunarodnim Kongresima historičara, ne samo da je bio aktivan i sa referatima, nego je često upravo takve susrete koristio da pred kolegama iznese i teze koje su do tada bile tabu teme, neke samo nagovještene, a o drugima se u naučnim krugovima i radovima nije govorilo i pisalo. To vidimo iz sljedećih primjera:

a) Veliku pažnju prisutnih akademik Sućeska je privukao na Petom kongresu historičara Jugoslavije koji se održavao u Ohridu početkom septembra 1969. godine. Na Kongresu se raspravljalo o etničkim i nacionalnim pitanjima i procesima na južnoslavenskom tlu od doseljavanja Slovena do kraja Drugog svjetskog rata. Prof. dr. Avdo Sućeska podnio je referat pod naslovom *Istorijske osnove nacionalne posebnosti bosansko-hercegovačkih Muslimana*. Referat je postao centralnom temom cijelog Petog kongresa historičara. Njegov značaj je bio u činjenici da je po prvi put nacionalno pitanje Bošnjaka postavljeno kao legitimna

¹⁸⁰ *Enciklopedija Jugoslavije*, tom 1, A–BIZ, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980. god., str. 44–45.

¹⁸¹ (U koautorstvu sa akademikom Branislavom Đurđevićem), *Enciklopedija Jugoslavije*, tom 3, CRN–DJ, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, 1984. god., str. 403–404.

¹⁸² (U koautorstvu s akademikom Branislavom Đurđevićem), *Enciklopedija Jugoslavije*, tom 4, E–HRV, Jugoslavenski leksikografski zavod, str. 521–525.

naučna tema. Svojom naučnom utemeljitosti na Kongresu je po prvi put unio novinu za sva naredna pisanja o Bošnjacima kao narodu.¹⁸³ To je kod jednog manjeg broja profesorovih kolega, posebno iz Bosne i Hercegovine izazvalo nelagodnost. Tom prilikom od prof. dr. Avde Sućeske su se poslije podnešenog referata distancirale i neke kolege iz Bosne i Hercegovine. U narednim godinama i decenijama, akademik Sućeska je na ovu temu objavio više radova koji su navedeni kao posebna cjelina i koji su u naučnim krugovima općeprihvaćeni.

Kako su iznesene teze zasnovane na izvornoj arhivskoj građi potvrđivale Sućeske teze, to je ne samo domaća, nego i šira međunarodna javnost pokazala interesovanje o podnešenom referatu. O tome postoje pisani tragovi. Tako je npr. *Frankfurter Allgemein Zeitung* u broju od 15. oktobra 1969. godine pisao kako je na Kongresu historičara u Ohridu dominiralo „muslimansko pitanje.“ U to vrijeme profesor Sućeska dobio je pismo i od urednika jevrejskog časopisa *Patterns of Prejudices* interesujući se za referat i naglašavajući da bi ga želio objaviti kao članak u ovom časopisu. Ubrzo je od akademika Sućeske dobio odgovor da će mu poslati traženi rad, ali tek po izlasku ovog članka u *Jugoslovenskom istorijskom časopisu* koji je u štampi sa ostalim referatima podnesenim na Kongresu u Ohridu. Tako je i uradio, poslao je referat kada je publikovan u JIČ-u (br. 4/1969). Ubrzo je iz Londona od urednika dobio odgovor da je rad dobio i da ga je dao da se prevede, no, nikad nije objavljen u ovom časopisu. Ovaj primjer pokazuje koliko je profesor Sućeska vodio računa da se ne uvede u nacionalističke i političke igre ni za čiji račun.¹⁸⁴

b) A šta je ovim referatom i drugim radovima na ovu temu profesor pisao? Koristeći izvore osmanske i zapadne provenijencije, te stručne literature, prof. dr. Avdo Sućeska je u radovima pisao, da je do tada nepriznati muslimanski / bošnjački narod kao i drugi, sa svim osobenostima koje imaju druge priznate nacije. Po mišljenju akademika Sućeske: *napuštanje vlastite individualnosti predstavlja neku vrstu smrti. Življenje je razmišljanje za sebe i o sebi, kako za pojedinca, tako i za narod. I pojedinac i narod prestaju postojati onda kada više nisu svjesni sebe.*¹⁸⁵ Vremenom je nepovjerenje sumnjičavost, te druge vrste otpora i pritisaka na koje je

¹⁸³ M. Imamović, Akademik, 138.

¹⁸⁴ Isto, 139.

¹⁸⁵ Isto, 139.

ne samo ovaj autor, nego i drugi koji su pisali o Bošnjacima kao narodu postajao sve manji i iščezao pred historijskim činjenicama. U tome je nezaobilaznu ulogu imao ne samo profesorov navedeni referat na Petom Kongresu u Ohridu, nego i referati, te drugi brojni radovi koje je prof. dr. Avdo Sućeska napisao i objavio u brojnim domaćim i inozemnim historijskim časopisima.

c) I na **I. Milletlet arasi Türkoloji Kongresi** koji je održan od 15. do 20. oktobra 1973. godine u Ankari podnio je referat pod naslovom: *Les Revoltes des Paysans Muslimes en Bosnie aux XVIIe et XVIIIe Siecles*. Ovim referatom nastavio je da piše o Muslimanima, kako su se u to vrijeme službeno zvali Muslimani. Također je upoznao ne samo domaću, nego i širu – međunarodnu naučnu javnost o bošnjačkom (muslimanskom) narodu i njegovom položaju u osmanskome periodu tokom XVII i XVIII st. Kako je autor u ovom i drugim svojim radovima isticao: *...u Anadoliji i Bosni i Hercegovini znatan dio eksploatisane mase činili su seljaci Muslimani*. Ovakvo pisanje za mnoge je bila novina jer je profesor Sućeska pokazao svu slojevitost tadašnjeg društva, te da nisu svi pripadnici ovog naroda, kako se do tada „podrazumijevalo“, bili vladajuća klasa u odnosu prema nemuslimanskom stanovništvu na teritoriji osmanske države, pa time i Bosanskog ejaleta.

d) I naredno učešće na **II. Milletler arasi Türkoloji Kongresi** koji se održavao od 4. do 9. oktobra 1976. godine u Istanbulu, akademik Sućeska je podnio referat pod naslovom *Evolution in the succession of Ocaklik-Timar in Bosnian Eyalet*. Slično kao i na prethodnom Međunarodnom skupu u Ankari, sa podnešenim referatom privukao je veliku pažnju prisutnih učesnika. Pisao je o odžakluk timarima u Bosni i njihovoj specifičnosti u odnosu na slične pojave u drugim pokrajinama Osmanskog carstva. Ujedno je sa ovim radom produbio dotadašnja saznanja o uzrocima i posljedicama odžaklu timara. U referatu je po prvi put naveo precizan datum kada je sultan Murat III (1574–1595) fermanom od 30. 05. 1594. godine donio odluku da se u Bosanskom ejaletu uvedu nasljedni odžakluk timari. Time je pored pisanja o ajanima, Bošnjacima i odžakluk timarima produbio dotadašnja historijska saznanja o sve tri navedene teme i dao značajan doprinos ne samo bosanskohercegovačkoj historiografiji, nego i osmanistici uopće.

e) Godinu dana kasnije na **First International Congress on the Social and Economic History of Turkey 1071-1912**, koji je održan od

II–13. 07. godine u Ankari podnio je referat na temu o Bosanskom ejaletu (*Bosna Paşalyğzında Ajanlık*). I na narednom međunarodnom skupu **Hacettepe University International Conference on „Turkich-Arab Relations: Past-Present-Future“** koji je održan od 18. do 22. 06. 1979. godine u Istanbulu uzeo je učešća sa diskusijom.

f) Sa referatom *Austande der Reaya in Bosnien und der Herzegowina im 17. und 18. Jahrhundert* uzeo je učešće na **XVe Congres International des Sciens Historiqe**. Tema Kongresa u Bukureštu 1980. godine bila je *Aspects de la ville balkanique aux XVIIIe – XXe siecles*. Kao što se iz navedenog referata vidi, akademik Sućeska je prisutne upoznao sa položajem raje Bosanskog ejaleta u XVII i XVIII st.

g) Na Naučnom skupu *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine* koji se održao u Beogradu od 03. do 05. juna 1980. godine, prof. dr. Avdo Sućeska pročitao je referat sa naslovom *Tendencije u razvoju turske lokalne vlasti u Beogradskom pašaluku pred Prvi srpski ustanak*. I ovoga puta je pokazao kako treba pisati o organizaciji osmanske vlasti i njenim institucijama. U ovom referatu do izražaja je došlo ne samo profesorovo znanje iz osmanistike, nego je pokazao i svu vrijednost historičara prava.

h) Kao redovan učesnik međunarodnog Kongresa osmanista ponovo je uzeo učešća na **IV. Milletler arasi Türkoloji Kongresi**. Kongres je održan u Istanbulu od 20. do 25. 09. 1982. godine. Ovoga puta akademik Sućeska je podnio referat pod naslovom *Fortification in Bosnia the XVIIIe Century (18. Yüzyılda Bosna'da istihkamcilik)*. Kao što se i iz samog naslova vidi, pisao je o vojnoj historiji i fortifikacionim objektima u Bosanskom ejaletu tokom XVIII st.

i) Na **IV. Internationaler für Türkisch Wirtsschafts – und Sozialgeschichte (1071–1920)**, koji se održavao u Minhenu od 04. do 08. avgusta 1986. godine profesor Sućeska je uzeo učešće sa referatom *Sebestiyet im Osmanischen Feudalrecht*. Također je uzeo učešće i na **X Türk Tarih Kongresi** koji je održan od 22. do 26. 09. 1986. godine u Ankari. Tom prilikom profesor Sućeska je imao referat pod naslovom *Some Charracteristics in History of Yugoslav National Minoraties under the Ottoman Rule*.

j) Posljednje, sedmo učešće bio je **V. Milletlerarasi Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**. Kongres se održavao u Istanbulu od 21. do 25. 08. 1989. godine. Ovoga puta akademik Avdo Sućeska je podnio referat pod naslovom *Sarayova'da XVI Asirda Vakif Kredileri*.

Osim na navedenim međunarodnim skupovima, akademik prof. dr. Avdo Sućeska bio je prisutan na više drugih domaćih naučnih skupova i okruglih stolova. Do 1992. godine učestvovao je sa referatima u Sarajevu, Beogradu, Zagrebu, Skoplju, Podgorici, Prištini, Zenici, Novom Sadu i drugim mjestima. Skoro svi ti referati su objavljeni u zbornicima i historijskim časopisima, što je navedeno i prilikom njihovog publikovanja. To je i razlog zašto na ovom mjestu ne navodimo spomenute simpoziume i okrugle stolove.

Iako kroz studije pripreman za pravnika, akademik Avdo Sućeska je cijelim svojim radom i naučnim opusom bio i ostao historičarem osmanskog perioda. U njegovim studijama i radovima osjeti se naučnik iza kojeg stoji istražena arhivska građa orijentalne, zapadne i domaće provenijencije. Sve napisano nastojao je da bude zasnovano na činjenicama. Njegov odlazak osjetile su kolege i prijatelji. Oni su ga cijenili kao naučnika svjetskog ugleda, profesora i iznad svega dragog i velikog čovjeka koji ih je nesebično učio, pomagao i podsticao u njihovom naučnom radu. Zato se njegovo ime rado spominje, a napisana djela koriste i citiraju.

Life and Work - Academic Prof. Dr. Sc. Avdo Sućeska

Abstract

Among the most important Ottoman scholars of Bosnia and Herzegovina in the 20th century, the name of academic prof. dr. sc. Avdo Sućeska is unavoidable. Throughout the decades long scientific work, he has left a deep and indispensable trace in the study of the Ottoman period not only of Bosnia and Herzegovina, but also of the wider regions. On certain matters and certain Ottoman institutions such as ayans and ayanlik, he is certainly one of the most appreciated scholars in the world. The focus of his work was on investigating the state and legal position of Bosnia and Herzegovina during the Ottoman period. Out of 173 professor's bibliographic units, most are related to these matters. The professor's study of ayans and ayanlik is one of the most appreciated on this matter in the world. Academic Sućeska has especially contributed with his work on the position of the Muslim population in Bosnia eyalet, and their struggle for a better social position in society. For the first time, not only the Bosnian Herzegovinian, but also the wider South Slavic scientific public was familiar with the struggle of Bosniaks against the local and provincial authorities in order to eliminate many illegalities. People from this area primarily saw Bosnia and Herzegovina as their true homeland and fought for it. There was little knowledge about this and many works of the professor's scientific approach and writing. Throughout his scientific work he was and remains to be a historian of the Ottoman period. All this was probably influenced by the life path of the academic prof. dr. sc. Avdo Sućeska.

Key words: Avdo Sućeska, Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, ayans, ayanlik, Ottoman state, struggles, uprising, social position.